

INSTITUTIONEN FÖR SOCIALT ARBETE

Gränlandet mellan sex, relationer och samtycke

För personer med intellektuella
funktionsnedsättningar

SQ4562, Vetenskapligt arbete i socialt arbete, 15 hp

Scientific Work in Social Work, 15 higher education

Kandidatnivå

VT23

Ebba Kollin & Agnes Öster

Ann Simmeborn Fleischer

Antal ord: 19995

Titel: Gränslandet mellan sex, relationer och samtycke. För personer med intellektuella funktionsnedsättningar

Författare: Ebba Kollin & Agnes Öster

Abstract

This study aims to provide an examination of the material available to and produced for people with intellectual disabilities, within the context of how they inform upon and describe sexuality. To achieve this aim, three questions were used to examine the material: In which ways do the materials gathered describe relationships to those with intellectual disabilities? How is sex described within said material? How is information about consent gained from the material? A qualitative content analysis method was used to answer the questions and to analyse the material. Empirical material was gathered from different advocacy organisations, teaching material from schools, and local government guidance documents from the relative authorities. Over the course of the investigation, different codes and categories were identified and divided into three distinct themes: sexual script, citizen rights discourse and strength perspective, and the feeling of shame and pastoral power. These categories composed the theoretical framework of the analysis. To summarise the study, it was found that there are no specific limits that seek to define what sex and relationships are and that the examined materials underline that all kind of sex and relationships are based upon the individual's free will. This focus presents sex, relationships, and consent in a positive perspective; trusting that the person can take adequate decisions regarding their own sexuality, but also with the reservation to be careful with some situations. The final debate discusses the balance between providing a sex-positive viewpoint, whilst also maintaining a protective perspective with the intentions of good will.

Keywords: intellectual disability, sexuality, sex, relationship, consent

Nyckelord: intellektuell funktionsnedsättning, sexualitet, sex, relationer, samtycke

Förkortningslista

BrB – Brottsbalken

FUB – Föreningen för barn, unga och vuxna med utvecklingsstörning

HBTQ – Homosexuella, bisexuella, transpersoner, queera

HBTQIA+ - Homosexuella, bisexuella, transpersoner, queera, intersexuella, asexuella, andra identiteter och läggningar

IF – Intellektuella funktionsnedsättningar/funktionshinder

LSS – Lag om stöd och service till vissa funktionshindrade

RFSU - Riksförbundet för sexuell hälsa

SFS - Svensk författningssamling

SOSFS – Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd

SRHR – Sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter

Innehållsförteckning

1. Inledning	7
1.1 problemformulering	7
1.2 Syfte och frågeställningar	9
1.3 Ämnesrelevans	9
1.4 Begreppsdefinitioner	10
2. Bakgrund	12
2.1 Funktionsnivåer av IF	12
2.2 Kvinnans sexualitet historiskt	13
2.3 Lagstiftning och riktlinjer	14
3. Tidigare forskning	16
3.1 Redogörelse för framtagning av tidigare forskning	16
3.2 Personal och anhörigas attityder och uppfattningar kring sexualitet	17
3.2.1 Ansvar att skydda och möjliggöra	17
3.2.2 Onani	19
3.2.3 Preventivmedel	20
3.3 Brukarens uppfattning och attityder kring sexualitet	20
3.3.1 Brukares upplevelser av personalens bemötande i frågor om sexualitet	20
3.3.2 Attityder kring sexuella handlingar	21
3.3.3 Attityder kring intima relationer	21
3.4 Brukares, anhörigas och personalens uppfattningar och attityder kring sexualitet	21
3.4.1 Den heteronormativa föreställningen	22
4. Teorier, teoretiskt perspektiv och analytiska begrepp	24
4.1 Sexuella skript	25
4.2 Medborgarrättsdiskurs och styrkeperspektivet	26
4.3 Skam	27
4.4 Pastoralmakt	28
5. Metod och metodologiska överväganden	29
5.1 Metodval	29
5.2 Vetenskapsteoretisk utgångspunkt	29
5.3 Förförståelse	30
5.4 Analysmetod	31
5.5 Urval	32

5.6 Studiens tillförlitlighet	33
5.6.1 Pålitlighet	34
5.6.2 Trovärdighet	35
5.6.3 Överförbarhet	35
5.6.4 Möjlighet att styrka och konfirmera	36
5.7 Arbetsfördelning	36
5.8 Forskningsetiska överväganden	36
6. Resultat och analys	38
6.1 Inom och bortom gränserna	38
6.1.1 Privatlivets gränser	38
6.1.2 På gränsen	43
6.1.3 Över gränsen	45
6.1.4 Sätta gränser	48
6.2 Valfrihet är att vara som andra	49
6.2.1 Valet av olika relationer	49
6.2.2 Valet av sex	53
6.2.3 Valet av preventivmedel	56
6.3 Är ja alltid ett ja?	58
6.3.1 Kroppen eller talet	58
6.3.2 Ansvar	59
6.3.3 Initiativ	62
7. Avslutande diskussion	64
Referenslista	69
Bilaga 1	73

Förord

Vi vill tacka våra nära och kära för moraliskt stöd när det inte känts möjligt att genomföra denna C-uppsats och vår handledare för vägledning och tro på vår idé. Men framförallt vill vi tacka varandra för att vi har tagit oss igenom detta och kommit ut på andra sidan med en färdig uppsats.

1. Inledning

Under uppsatsförfattarnas pågående socionomutbildning har personer med intellektuella funktionsnedsättningar framställts som en extra utsatt grupp i samhället, i många fall i samband med kurser som behandlar sexuella övergrepp. Funktionsrätt Sverige (2021) skriver att mer än hälften av alla kvinnor med funktionsnedsättningar har varit utsatta för sexuella övergrepp. Detta kan tolkas vara en konsekvens av bristen på kunskap kring sexualitet och sex, då övergrepp osynliggörs när individer som utsätts eller utsätter i allmänhet saknar kunskap kring sexualitet, samtycke och relationer, skriver Campbell, Löfgren-Mårtenson och Santinele Martino (2020). Vidare finns en värld att nå genom internet med tillgång till pornografi och chattforum för att möta partners, vilket tillsammans med okunskap kan leda till ökade risker för missförstånd och sexuellt utnyttjande.

Personer med IF:s¹ kunskap är ofta beroende av personal eller anhöriga. Internationell och nationell forskning visar även att samhällets föreställningar om personer med IF:s sexualitet begränsar personer med IF:s sexuella hälsa (ibid.; Olayinka Oloidi, Northway & Prince 2020). Samhällets uppfattning får särskild betydelse för individer med IF då personals uppfattning kring sexualitet är avhängig samhälleliga förväntningar och dess konstruktion av personer med IF som sårbara, vilket både brittisk och svensk forskning visar i Olayinka Oloidi, Northway och Prince (2020) och Wickström, Larsson och Höglunds (2020) artiklar. Personer med IF:s sexuella hälsa blir därmed beroende av dels personals kunskap, dels deras förmåga att föra vidare kunskap och förmedla acceptans. Med vetenskap om föreställningars påverkan på personer med IF:s sexualitet är det desto viktigare att personal som arbetar nära personer med IF kan utgå från material som går emot föreställningarna när de informerar eller pratar om sex, relationer och samtycke.

1.1 problemformulering

Sex, sexualitet, relationer och samtycke är för många en naturlig och integrerad del av livet. I deklARATIONEN om mänskliga rättigheter och Sexuell och reproduktiv

¹ Försättningsvis kommer studien ta avstamp i intellektuella funktionsnedsättningar/funktionshinder för personen. IF kommer användas som en förkortning av intellektuella funktionsnedsättningar/funktionshinder.

hälsa och rättigheter, (SRHR) står det explicit att alla människor har rätt till sin sexualitet samt att utöva den. I LSS-lagstiftning (lag om service till vissa funktionshindrade) (1993:387) finns det ingen paragraf som uttryckligen berör rätten till sexualitet, däremot står det i 5 § LSS (1993:387) att målgruppen har rätt att leva som andra, vilken implicit berör sexuella rättigheter. Trots lagstiftning kring detta pekar tidigare nämnd forskning på att personer med IF:s sexuella hälsa kan begränsas av exempelvis anhöriga och personal. Begränsningen menar Barron (2004) orsakas bland annat av att personer med IF tenderar att avsexualiseras utifrån föreställningar om att de likställs med barn och således avskrivs sexuellt aktörskap.

Beträffande att personer med IF, som tidigare nämnt är överrepresenterade i statistik gällande sexuella övergrepp, tenderar andra personer att skydda personer med IF, vilket leder till att möjligheter till att ta initiativ och uppleva positiva sexuella erfarenheter hämmas (Löfgren-Mårtensson 2005). Detta lämnar ansvar på personerna att själva navigera i ett redan svårnavigerat område och att själva skapa förståelse kring när, var och hur sexualitet får utövas. Personer med IF har oftast inte heller samma sociala nätverk som personer utan IF, där ämnen som sexualitet naturligt kan beröras (Löfgren-Mårtensson 2005). Istället befinner sig personer med IF i beroendeställning gentemot personal och andra personer i deras närhet som kan förmedla kunskapen, vilket ovannämnt innebär att personer med IF:s sexuella hälsa begränsas av samhällets och andras föreställningar (ibid.). Avsaknaden av information kan leda till att personer med IF väljer att inte utforska sin sexualitet överhuvudtaget, eller eventuellt söker sig till pornografi för information, vilket i sin tur kan leda till svårigheter att förstå gränsdragningar för när, var och hur något är accepterat.

Det finns däremot olika material som är framtagna av anledning att informera om sexualitet för personer med IF och vägledningar för hur personal inom verksamheter som arbetar med individer med IF ska bemöta ämnet. Materialen kan således leda till att personer med IF får möjlighet att tillvarata sin sexualitet och sexuella hälsa utan påverkan av personals personliga uppfattningar. Materialen som analyseras i föreliggande studie är framtaget i olika grad tillsammans med personer med IF och/eller tillsammans med personer som arbetar nära personer med IF. Därav blir det intressant att undersöka vad som står i

materialen om sexualitet för personer med IF och vad materialen berättar om existerande uppfattningar.

1.2 Syfte och frågeställningar

Syftet med studien är att undersöka hur sexualitet beskrivs för personer med IF och vilket förhållningssätt kring sexualitet och sexuella uttryck som framhålls. Fokus ligger på att undersöka material och metodstöd skapat för personer att informera om sexualitet och bemötande i sexualitet för personer med IF och vilka uppfattningar om sexualitet som framställs i materialet. Frågeställningarna är:

- På vilket sätt beskrivs relationer i materialen för att informera personer med IF?
- Hur beskrivs sex i materialen för personer med IF?
- Hur informeras personer med IF om samtycke utifrån materialen?

1.3 Ämnesrelevans

Meeuwisse och Swärd (2013) framhåller att det inte finns någon entydig definition om vad sociala problem betyder. Enligt Nationalencyklopedin (2023) definieras sociala problem som “brister i en befolknings levnadsförhållanden som gäller så många människor att staten eller enskilda organisationer anses böra ingripa” (Nationalencyklopedin 2023). Vidare skriver Meeuwisse och Swärd (2013) att sociala problem är föränderliga över tid. Ett socialt problem som tidigare inte ansetts vara ett problem kan betraktas som ett problem i ett senare skede och vice versa. Lindqvist (2021) skriver att funktionshinder är ett socialt problem utifrån sociala konstruktioner. Då personer med IF förmedlas vara en extra utsatt grupp i samhället samt är överrepresenterade vid sexuella övergrepp är ämnet samhällsrelevant och även relevant för socionomer och socialt arbete. Det är ofta socionomer som ansvarar för att informera om ämnet både till personer med IF och till de som arbetar med personer med IF, från frivillighetsorganisationer, kuratorer inom hälso-och sjukvård, eller elevhälsan. Genom att undersöka material kan studien bidra med att synliggöra vilka uppfattningar som presenteras och hur detta kan påverka hur personer med IF anses få uttrycka sin sexualitet och samtidigt eventuellt minska sexuell utsatthet.

1.4 Begreppsdefinitioner

Intellektuell funktionsnedsättning innebär en utvecklingsavvikelse som uppkommit i tidigt utvecklingsstadium, vilket innebär intellektuella, kognitiva och adaptiva funktionsnedsättningar (American Psychiatric Association 2014).

Begreppet *funktionsnedsättning* definieras som en “nedsättning av fysisk, psykisk eller intellektuell funktionsförmåga (...) till följd av en medfödd eller förvärvad skada” (Socialstyrelsens termbank 2007) dessa skador, tillstånd eller sjukdomar beskrivs vara av bestående karaktär eller övergående av naturliga skäl.

Funktionshinder definieras som en “begränsning som en funktionsnedsättning innebär för en person i relation till omgivningen” (Socialstyrelsens termbank 2007) Funktionshinder relaterar följaktligen främst till bristande tillgänglighet i närmiljön, exempelvis genom begränsning av delaktighet i fritidsaktiviteter.

Begreppet *funktionsvariation* finns inte i Socialstyrelsens termbank (2023). Enligt Lindqvist (2021) berör begreppet alla människors varierande funktionsförmågor och har således ingen klar definition. Begreppet används för att återge psykisk, fysisk eller intellektuell variation utan värdering (ibid.). Samtidigt som begreppet enligt Föreningen för barn, unga och vuxna med utvecklingsstörning (FUB) (2022) kan tolkas förminska de svårigheter som personer med funktionsnedsättningar möter.

Mot denna bakgrund är *funktionsnedsättning* och *funktionshinder* de begrepp som konsekvent används i föreliggande studie, då dessa begrepp är de som används i LSS-lagstiftning (1993:387) och av Socialstyrelsen (2007). Hur begreppen används i studien beror på dess förklarade betydelse, samt hur olika författare har valt att använda begreppen.

Sexualitet definieras av World Health Organization (WHO) som en integrerad del av en persons identitet och av livet i stort. Sexualitet är inte synonymt med samlag eller möjlighet till orgasm, utan sexualitet innefattar en individs driv till kärlek, kontakt och närhet. Sexualiteten kan ges i uttryck av sättet att känna, väcka känslor eller att röra vid varandra. Således påverkar sexualiteten tankar, känslor och sättet vi reagerar på andra, följaktligen påverkar sexualiteten den fysiska och psykiska hälsan (WHO 2006a). Nilsson (2008) beskriver Foucaults distinktion mellan sex och sexualitet där sex är den fysiska akten och sexualitet är allt som

hör samman med, eller utan den fysiska akten som begär och fantasier. Sexualiteten beskrivs som mer än den kroppsliga njutningen och fysik. I frågeställningen om sex är det alltså beskrivning av den fysiska akten eller icke-varande av den fysiska akten som kommer undersökas.

Det som tidigare hetat *sex- och samlevnadsundervisning* bytte 1 juli 2022 namn till *sexualitet, samtycke och relationer* (Skolverket 2022). *Särskola* som det heter idag, kommer 1 juli 2023 ändra namn till *anpassad skola* (SPSM 2022). Med detta i åtanke kommer föreliggande studie använda terminologin *sexualitet, samtycke och relationer* och *anpassad skola*.

2. Bakgrund

Följande avsnitt avser att redogöra för information och ge en fördjupad förståelse för läsaren kring uppsatsens ämne. Avsnittet redogör för information kring funktionsnivåer av IF, följt av historia och slutligen redogörs lagstiftning och riktlinjer som rör sexualitet och personer med IF.

2.1 Funktionsnivåer av IF

International Classification of Functioning, Disability and Health (ICF) är ett internationellt mätinstrument som förklarar utvecklingsstadier av funktionsnedsättningar, vars syfte är att föra ett standardiserat språk kring förståelsen om de olika funktionsnivåerna (American Psychiatric Association 2014). Organisationen redogör för nivåerna *lindrig*, *medelsvår*, *svår* och *mycket svår* intellektuell funktionsnedsättning. En person med *lindrig* IF uppfattas ofta som omogen i sociala interaktioner i jämförelse med jämnåriga och har ofta svårt att tolka omgivningens signaler samt att förstå risker i sociala situationer. Löfgren-Mårtenson (2009) menar att utifrån denna funktionsnivå kan personer med *lindrig* IF rent psykologiskt fungera som föräldrar men behöver stöd för att tillgodose barnens behov.

Personer med *medelsvår* IF beskrivs behöva kontinuerligt dagligt stöd för att klara av vardagsuppgifter (American Psychiatric Association 2014). Gruppen beskrivs i jämförelse med jämnåriga avvika påtagligt gällande sociala kunskaper.

Kommunikation sker mestadels genom det verbala, vilket utifrån åldersadekvata förväntningar är mycket mindre komplext. Gruppen beskrivs ha förmågan att utveckla familje-vänkskaps och kärleksrelationer, men har svårigheter att tolka signaler korrekt. Löfgren-Mårtenson (2009) skriver att eventuell avsaknad av kunskap gällande kroppen och sexuella funktioner inte nödvändigtvis behöver bero på funktionsnedsättningen, utan stödpersoners ofta oförmåga att informera.

Svår IF beskrivs ha betydande svårigheter att förstå och verbalt uttrycka sig. Personerna beskrivs behöva omfattande och livslångt stöd från stödpersoner, vars relation de finner lika delar glädje och stöd i (American Psychiatric Association 2014). Personer med *mycket svår* IF är ofta mycket begränsade i att förstå kommunikation via tal och kroppsspråk. Personerna beskrivs ha glädje av

relationer och söker kontakt via gester som socialt samspel. Personer med *mycket svår* IF har ofta begränsad motorisk funktionsförmåga, vilket leder till begränsade aktiviteter. Löfgren-Mårtensson (2009) beskriver att personer med *svår* och *mycket svår* IF aldrig når sexuell mognad i psykologisk mening och beskrivs därför heller aldrig kunna samtycka till samlag.

Sexuella uttryckssätt beskrivs vara ett spektrum av behovs- och reaktionsmönster (Löfgren-Mårtensson 2009). Löfgren-Mårtensson (2009) förklarar att erektion inte nödvändigtvis innebär önskan av samlag, utan kan vara en lustkänsla av närhet. Således är denna kunskap av vikt för att förstå sexuella uttryck för personalen som arbetar med personer med IF. Vidare belyser författaren att dessa är generella skillnader och att det finns variationer inom funktionsnivåerna. Då de analyserade materialen inte beskrivs vara riktade till en viss funktionsnivå av IF, används begreppet IF för alla funktionsnivåer i föreliggande studie.

2.2 Kvinnans sexualitet historiskt

I den historiska bakgrunden beskrivs framförallt kvinnans begränsning i sin sexualitet, då kvinnan ansågs vara ansvarig för både sin och mannens sexualitet. Den historiska kontexten till ämnet är av relevans för att förstå hur förhållningssätt och föreställningar idag är ett resultat av hur kvinnor med IF historiskt har blivit bemötta och behandlade. Kvinnor som ansågs sinnesslöa² (medfödd IF), sågs ofta även som asociala, vilket i kontexten innebar sexuell opålitlighet (Engwall 2004). Engwall (2004) beskriver att sinnesslöa kvinnor avsexualiserades på grund av att deras sexualitet hämmades genom institutionalisering och begränsningar i att visa sexuella attribut, exempelvis genom kläder. Detta berodde på att de sinnesslöa kvinnorna ansågs locka män till oacceptabelt sexuellt beteende, vilket innebar risker för att sinnesslöheten skulle överföras till presumtiva barn och således bli en belastning för fattigvården.

Fram till år 1973 existerade äktenskapsförbud för sinnesslöa kvinnor utifrån risken att föra vidare funktionsnedsättningen. Förbudet kunde dock upphävas om kvinnan steriliserade sig. Engwall (2004) beskriver att kvinnor hindrades från en normaliseringsprocess utifrån äktenskapsförbudet, vilket ledde till att relationer

² Som uppsatsförfattare tas det avstånd för detta ord. Ordet används i källan för att förklara en historisk kontext och uppsatsen använder därmed ordet av den anledningen.

blev något eftersträvansvärt för att närma sig normalitet. Olsson (2004) menar att just normaliseringsprincipen och samhällets önskan att ge alla samma möjligheter till ett liv med val var en av anledningarna till avinstitutionaliseringarna.

Sammanfattningsvis har sexualiteten för personer med IF historiskt ansetts medföra samhällsliga belastningar och har därför hindrats.

Ytterligare menar Barron (2004) att det finns en förställning om det normala genom kön, att könet på ett barn kvittar så länge barnet är friskt, vilket implicerar att det funktionshindrade barnet inte är lika önskvärt som andra barn. Då barnet föds tränas det sedan för att normaliseras att vara som andra. I önskan om normalitet blir dessa barn avvikande i önskan om deras förändring, till skillnad från andra barn. Numera finns det specifika rättigheter för att tillförsäkra personer med IF rätten till sin sexualitet. Normaliseringsprincipen lever således kvar, fast i syfte att möjliggöra för personer med IF att leva som andra.

2.3 Lagstiftning och riktlinjer

2008 skrev Sverige på konventionen om mänskliga rättigheter riktat till personer med funktionsnedsättningar. Detta ämnar säkerhetsställa att personer med funktionsnedsättningar har samma rättigheter som personer utan funktionsnedsättningar (Socialdepartementet 2008). Artiklarna 17, 19, 22, 23, 25 i konventionen om mänskliga rättigheter fastställer personer med IF:s rättigheter kopplade till integritet, privatliv och sexuell hälsa samt skydd mot diskriminering inom sjukvård och sexuell hälsa, reproduktion, familjeplanering och att ingå i äktenskap (ibid.). Signeringen av konventionen innebär att rättigheterna ska överensstämma med landets lagstiftning. Detta betyder att LSS-lagstiftningen (SFS 1993:387) ska möjliggöra att personer med IF kan utöva de mänskliga rättigheterna.

Paragraferna 5 och 6 i LSS-lagen (SFS 1993:387) beskriver verksamheternas mål och allmänna riktning för de som berörs av LSS-lagstiftningen. 6 § LSS (SFS 1993:387) belyser att verksamheten ska grundas på individens integritet och självbestämmande samt främja lika levnadsvillkor med hjälp av personal. Målet med insatserna är att personerna ska få möjlighet att leva som andra, vilket framgår av 5 § LSS (SFS 1993:387). Lagstiftningen omfattar individens alla livsområden, således även personens rätt att uttrycka sin sexualitet. Även

Socialstyrelsens riktlinjer (SOSFS 2014:2) och Socialstyrelsens handbok (Socialstyrelsen 2018) betonar brukarens rätt till självbestämmande och integritet och att personer med IF har förväntningar om livet som alla andra och att detta ska respekteras.

SRHR är utöver konventionen om mänskliga rättigheter ett sätt att arbeta med sexuella rättigheter för personer med IF. Folkhälsomyndigheten (2023) arbetar för att alla människor i samhället ska få tillgång till god sexuell och reproduktiv hälsa. SRHR definieras som socialt välbefinnande gentemot alla aspekter av det sexuella och inte enbart avsaknad av sjukdom (ibid.). Därmed poängteras vikten av ett positivt förhållningssätt gentemot sexualitet och reproduktion för att alla ska kunna agera på sina rättigheter (Folkhälsomyndigheten 2020).

2018 trädde en lagändring i Brottsbalken (BrB) (SFS 1962:700) i kraft gällande sexualbrott. I den nya lagstiftningen förs det fram att alla sexuella handlingar där samtycke saknas är sexuella övergrepp. Samtycket måste även vara bekräftat under hela den sexuella aktiviteten (ibid.). I lagen (SFS 1962:700) regleras även att en person måste vara femton år fyllda för att ett samtycke till sexuella handlingar ska vara giltigt.

3. Tidigare forskning

Följande avsnitt presenterar kunskapsläget angående hur sexualitet, sex, relationer och samtycke uppfattas av personer med IF och av andra som arbetar med personer med IF. Avsnittet är baserat på nio artiklar som utgår från personal- och anhörigperspektiv och brukarperspektiv. Tillvägagångssättet för att hitta artiklarna samt argumentation kring artiklarnas relevans presenteras nedan. Därefter följer resultaten från artiklarna sorterade utifrån tre övergripande teman; personal- och anhörigperspektiv, brukarperspektiv samt ett tema med personal- anhörig- och brukarperspektiv. Perspektiven är därefter indelade i underkategorier.

3.1 Redogörelse för framtagning av tidigare forskning

För att hitta relevant tidigare forskning för studien har databasen ProQuest Social Science och Scopus använts, vid användning av båda sökbaserna har "peer reviewed" applicerats. De olika artiklarna har valts ut då de belyser olika perspektiv som är relevanta för studiens syfte. Vissa valdes då de utgår från en svensk kontext, medan andra valdes för att stärka det svenska perspektivet med ett internationellt. Nedan följer en tabell på sökningen via ProQuest Social Science, vilka sökord som använts, hur många träffar det gav samt hur många artiklar som valdes ut.

Tabell 1. Antal sökningar i ProQuest Social Science

Sökord							Antal träffar	Antal valda artiklar
"intellectual disability"	AND	sexuality*	AND	"sexual education"			152	1
"intellectual disability"	AND	sexuality*	AND	"sexual education"	AND	swede*	13	2
"intellectual disability"	OR	"intellectual disabilities"	AND	homosex*			29	1
"intellectual disability"	OR	"intellectual disabilities"	AND	"sexual relationship"			22	1
Totalt antal							216	5

Från en öppen sökning på Google, genom sökorden *sexualitet* och *intellektuell funktionsnedsättning*, för inspiration till studiens ämne hittades Löfgren-Mårtensson, som är en omnämnd forskare inom ämnet. Via sökning på Löfgren-Mårtensson i databasen Scopus hittades artiklar och avhandlingar som hon har gjort. Utifrån artikeln ”May I?” hittades andra artiklar som citerat Löfgren-Mårtenssons text. Nedan följer en tabell på tillvägagångssättet via Scopus.

Tabell 2. Antal sökningar i Scopus

Citering från	Sökord					Antal träffar	Antal valda artiklar
Löfgren-Mårtensson, Lotta						13	2
”May I?”						99	0
”May I?”	Perspective	AND	”intellectual disability”	AND	”support staff”	40	1
Totalt antal						152	3

3.2 Personal och anhörigas attityder och uppfattningar kring sexualitet

I följande avsnitt presenteras sex artiklar som beskriver ämnet sexualitet utifrån personal-och anhörigperspektiv.

3.2.1 Ansvar att skydda och möjliggöra

Wickström, Larsson och Höglunds (2020) artikel *“How can sexual and reproductive health and rights be enhanced for young people with intellectual disability? – focus group interviews with staff”* är en svensk fokusgruppsstudie. Studien undersöker erfarenheter och uppfattningar om SRHR hos personal som arbetar med personer med IF med lindrig till medelsvår intellektuell funktionsnedsättning. Personalen arbetar i skola, boende och daglig verksamhet och har olika professioner. Personerna med IF som de arbetar med är mellan 18–40 år. Totalt deltog 20 personer i studien och delades in i fyra gruppintervjuer där olika professioner blandades. Studien presenterar att personal är medvetna om personer med IF:s rätt till sexualitet och privatliv. Personal som arbetat med sexualundervisning och SRHR anser sig mer accepterande till relationer och

föräldraskap för personer med IF än andra kollegor, samhället och anhöriga. Trots detta uppges reproduktion som ett svårt ämne att diskutera och att graviditeter hos brukare kan upplevas som att personalen har misslyckats. Balansen mellan att skydda individer och låta dem ta egna beslut beskrivs som svår. Personalen uppges en känsla av maktlöshet när personer med IF har svårt att få önskade intima relationer och sexualitet, då denna svårighet kan leda till övergrepp. Samtidigt förklarar personalen att de har svårt att beskriva goda relationer. Vidare visar forskarna att personalen anser att personers IF ofta står i vägen för att de ska kunna närma sig och behålla en relation. I artikeln uppges även personal att de är mer benägna att informera tjejer än killar om skydd vid samlag och att ansvaret för skydd hamnar på tjejer.

Avhandlingen *Får jag lov?* av Löfgren-Mårtenson (2005) är en studie baserad på observationer vid fjorton danstillfällen för personer med IF och intervjuer av personer med IF och personal. 36 intervjuer genomfördes, tretton intervjuer med personer med IF mellan 16–27 år, tretton intervjuer med anställda vid olika verksamheter för personer med IF, samt elva intervjuer med anhöriga.

Avhandlingen beskriver hur anhöriga och personal känner ansvars känslor som grundar sig i risker för att individer ska bli utsatta för sexuella övergrepp eller utsätta någon annan för sexuella övergrepp. Det framkommer att personal och anhöriga sätter gränser angående när, var och hur sexuella uttryck är accepterat och att samlag specifikt är oönskat. Vidare beskrivs att anhöriga brukar erhålla en restriktivare syn på sexualitet, vilket kan påverka personalens förhållningssätt gentemot olika sexualiteter utifrån att de vill vara anhöriga till lags.

Artikeln *Staff member`s views and attitudes to supporting people with an intellectual Disability: A multi-method investigation of intimate relationships and sexuality* av Deffew, Coughlan, Burke och Rogers (2021) är en multi-metods artikel från Irland med 86 deltagare. Deltagarna är personal som arbetar i direktkontakt med personer med IF samt personer med administrativa roller på boenden. Fokus i artikeln är att undersöka personals uppfattningar kring sexualitet och relationer. Från den kvalitativa delen av artikeln beskrivs personalen även i denna kontext balansera mellan att skydda individen eller att värna om individens privatliv och självbestämmande. Med anledning av rädslan för vad som skulle kunna hända om någon inledde en relation. Till skillnad från Wickström, Larsson

och Höglunds (2020) beskriver författarna att personal fortfarande upplever sexualitet som ett tabubelagt område och inget som diskuteras bland personalen. Studien framhåller även att det finns en osäkerhet bland personalen kring huruvida personer med IF av olika grad kan förstå sex och relationer, samt menar att personer med IF:s förståelse är beroende av undervisning kring ämnet och undervisningens kontinuitet

Olayinka Oloidi, Northway och Princes (2020) har skrivit artikeln '*People with intellectual disabilities living in the communities is bad enough let alone...having sex*': Exploring societal influence on social care workers' attitudes, beliefs and behaviours towards support for personal and sexual relationship needs utifrån semistrukturerade intervjuer med 18 socialarbetare som arbetar i direktkontakt med vuxna med IF i Storbritannien. Författarna skriver om föreställningen kring personer med IF som sårbara länkar till sexuella övergrepp, både som offer och förövare. Författarna beskriver att en upplevd brist på förmåga att kunna samtycka påverkar allmänhetens uppfattning kring personerna som sårbara och i behov av skydd.

Artikeln *Young People with Intellectual Disability and Their Experiences with Intimate Relationships: a Follow-up Analysis of Parents' and Caregivers' Perspectives* (2022) av Retznik, Wienholz, Höltermann, Conrad och Riedel-Heller är en tysk intervjustudie med 42 stödpersoner bestående av föräldrar och anställda för personer med lindrig till medelsvår IF i åldrarna 14–25 år. Studien visar att stödgivare, både föräldrar och anställdas, har en delad uppfattning om relationer där en del uppger att individer kan skapa stabila relationer medan andra tvivlar på personer med IF:s möjlighet att skapa seriösa relationer. Intervjupersonerna uppger en ambivalens mellan att stödja intima relationer och att skydda från dessa, vilket således begränsar gruppens självständighet.

3.2.2 Onani

I Wickström, Larsson och Höglund (2020) artikel uppger personalen en osäkerhet kring deras rätt att lära ut onani och att låta brukare sova över hos varandra. Deffew et al. (2021) beskriver att personal oftast diskuterade sexualitet och onani i samband med att detta skett offentligt och att information således sällan sker i en positiv aspekt för att förespråka sexuella uttryck. Fortsättningsvis uppger

personalen att de upplever det pinsamt att prata med män om onani. Hur personalen upplever att prata med kvinnor om onani framkommer inte.

3.2.3 Preventivmedel

Wickström, Larsson och Höglund (2020) visar i sin artikel att beslut om preventivmedel sker utan brukarens medverkan och att diskussion kring ämnet ofta är på föräldrar eller personals initiativ. Ofta sätts preventivmedel in som ett sätt att undvika menstruation. Personalen anser dock att även graviditet bör diskuteras i samband med användning av preventivmedel och att en diskussion med brukare om preventivmedel hade underlättat brukarnas självbestämmande.

Både Wickström, Larsson och Höglunds (2020) och Deffew et al. (2021) skriver att personal saknar vägledande dokument för att veta vad de har för mandat att ingripa eller inte, samt menar att dessa dokument skulle bidra till att personal i mindre utsträckning skulle agera utifrån egna uppfattningar och föreställningar om sexualitet.

3.3 Brukarens uppfattning och attityder kring sexualitet

I följande avsnitt presenteras två artiklar som behandlar brukarens uppfattning och attityder kring sexualitet utifrån olika aspekter.

3.3.1 Brukarens upplevelser av personalens bemötande i frågor om sexualitet

I en litteraturgenomgång från 2021 "*Attitudes towards sexuality and related caregiverof people with intellectual disabilities: A systematic review on the perspectives of people with intellectual disabilities*" av Wit, Van Oorsouw och Embregts ges en redogörelse för vilka attityder som vuxna personer med IF har kring sin sexualitet, samt vilken uppfattning personerna har gällande stödet som ges av anhöriga och stödpersonal. Urvalsfönstret för litteraturgenomgången var mellan år 1997 och 2020, med enbart peer reviewed artiklar på engelska, där 30 artiklar baserade på kvalitativa intervjustudier valdes ut för litteraturgenomgången. Studien visar att vissa deltagare upplevde stödpersonal som stödjande till relationer medan andra upplevde det som att personal hade svårt att besvara frågor om relationer, specifikt frågor gällande HBTQ. Artikeln beskriver att deltagarna i de olika studierna uppgav att de upplevde sig behöva ett godkännande för att ingå i sexuella relationer eller giftermål, speciellt från

anhöriga. Det fanns dock de deltagare som uppfattade sin sexualitet som något de själva fick bestämma över.

3.3.2 Attityder kring sexuella handlingar

Wit, Van Oorsouw och Embregts (2020) framhåller att deltagarna uttryckte varierande åsikter om sexuella handlingar med andra. Handlingarna innefattade bland annat, hålla handen, kyssas och samlag. En del deltagare upplevde sexuella handlingar som åtråvärda och önskvärda medan andra upplevde dem som äckliga. Vidare associerades sexuella beteenden till en tvåsamhetsnorm, samtycke och valfrihet angående kondom. Studien visar även att deltagare ansåg preventivmedel vara något som används mot menstruation och smärta, snarare än associerat med sexuella handlingar. Onani ansågs som privat, avslappnande och lärorika inför sexuella handlingar med andra. Av andra deltagare i studien beskrevs onani som ett ohälsosamt beteende, medan porr däremot uppgavs som accepterat av deltagarna.

3.3.3 Attityder kring intima relationer

Wit, Van Oorsouw och Embregts (2020) visar på deltagares olika attityder kring intima relationer, vilket i denna artikel betyder pojk- eller flickvän. Ett tema kring intima relationer var att diskutera anledningar till att ingå i intima relationer. Det framkommer att en intim relation sågs som ett mål i sig och att intima relationer möjliggör sex. Relationer var även åtråvärda för den goda känslans skull och för att slippa vara ensam. Intima relationer ansågs dessutom som ett sätt att bli mer självständig. Om den andre parten i relationen inte hade en IF sågs relationen som ett sätt att bli försörjd. Även Löfgren- Mårtensson (2005) belyser att personer med IF beskriver kärleksrelationer som eftersträvansvärda och att kärleksrelationer bidrar till välbefinnande. Däremot presenterar Wit, Van Oorsouw och Embregts (2020) att alla inte var intresserade av relationer.

3.4 Brukares, anhörigas och personalens uppfattningar och attityder kring sexualitet

Nedan presenteras fem artiklar som berör brukares, anhörigas och personals uppfattningar och attityder kring sexualitet och specifikt sexuell läggning.

3.4.1 Den heteronormativa föreställningen

I Löfgren-Mårtensons (2011) intervjustudie *I Want to Do it Right!'' A Pilot Study of Swedish Sex Education and Young People with Intellectual Disabilities* har elever i Sverige intervjuats om deras upplevelser kring sexualundervisning och informationsspridning i anpassad skola. Artikeln är skriven ur ett brukarperspektiv. I artikeln identifierar Löfgren-Mårtenson sexuella skript (se Teori 4.1), vilket kortfattat innebär olika manus. Manusen inbegriper sociala och kulturella regler som eleverna utgår från angående hur de ser på sexualitet eller pratar om det. Författaren menar att eleverna präglas av två sexuella skript, det ena är ett skyddande skript mot oönskade graviditeter och sexuella övergrepp och det andra är ett heterosexuellt skript. Det heterosexuella skriptet dominerar i undervisningen och förmedlas som det önskvärda.

Löfgren-Mårtenson skriver även om den heteronormativa föreställningen i sin artikel *The Invisibility of Young Homosexual Women and Men with Intellectual Disabilities* från 2009 i en svensk kontext, där Löfgren-Mårtenson har utgått från 37 intervjuer med personal på boenden, personer med IF i åldrarna 16–27 år och anhöriga om deras syn på sexualitet. Författaren har även utgått från observationer som hon gjort för sin avhandling *Får jag lov?* (2005). Löfgren-Mårtenson (2009) presenterar att det enligt de intervjuade dominerar en heteronorm bland unga med IF. Författaren skriver att varken anhöriga eller personal uppgav att de hade kännedom om någon person med IF som levde som öppet homosexuell. Detta förklarades bero på föreställningen om att personer med IF:s sexualitet är avvikande i sig och därmed förväntas sexualiteten inte vara något annat än det upplevda normativa. Vidare framhåller Löfgren-Mårtenson (2005; Löfgren-Mårtenson 2009) att osynliggörandet av andra sexualiteter än den heteronormativa kan bero på bristande stöd från omgivningen, avsaknaden av förebilder som ifrågasätter heteronormen och bristen på arenor där homosexuella handlingar är accepterade. Personer med IF påtalas återigen vara i en beroendeställning till personer runt omkring dem och deras sexuella hälsa blir avhängande andras uppfattningar om sexualitet. Trots detta skriver Löfgren-Mårtenson (2009) att varken personal eller anhöriga uttryckte negativa attityder gentemot homosexualitet, däremot fanns uppfattningen kring att heterosexualitet var det normala. Även Wickström, Larsson och Höglund (2020) och Wit, Van Oorsouw

och Embregts (2020) framhåller att personal och personer med IF uppger blandande uppfattningar och acceptans för andra uttryck än det heterosexuella för personer med IF.

4. Teorier, teoretiskt perspektiv och analytiska begrepp

Följande avsnitt presenterar de teoretiska utgångspunkterna som ligger till grund för analysen. *Sexuella skript* bidrar med att visa vilka sexualiteter och sexuella uttryckssätt som försöker reproduceras genom materialet. *Diskurs och styrkeperspektivet* fungerar som ett verktyg för att analysera bemötande och synen på individer med IF genom materialen och i förlängningen hur personer med IF:s sexualitet framställs.

Skam är en känsla som skapas i interaktion med andra, beroende på om individen upplever sig leva upp till samhällets ideal. Begreppet blir ett relevant redskap för hur sexuella eller relationella situationer kan upplevas som skamfyllda eller inte, samt hur det påverkar individer med IF:s möjlighet att agera sexuellt. Begreppet skam har valts framför begreppet stigma. Enligt Goffmans teori om *stigma* kan stigma appliceras på personer med IF, då egenskapen att de har ett IF blir avvikande i relation till gruppen människor som inte har ett IF vilka kallas normala. Stigma innebär att en grupp tillskrivs nedvärderande egenskaper utifrån dess avvikelse och riskerar således att diskrimineras på grund av detta (Goffman 2014).

Skam har i föreliggande studie valts som analysbegrepp då skam beskriver hur en känsla inom en person kan hindra denne från att agera. Detta får betydelse i studien då materialen som analyserats förespråkar att personer med IF ska agera på sin sexualitet. Stigma förklarar snarare stigmatisering till en grupp i sin helhet. Detta är något som är relevant för studien, men stigma kan tolkas lyftas i sin helhet genom existensen av materialen. Då materialens syfte är att lyfta stigmatisering från personer med IF genom att beskriva att personerna har samma rättigheter till sexualitet som andra.

Slutligen används *Pastoralmacht* som analysverktyg för att synliggöra hur situationer som beskrivs hjälpsamt i det analyserade materialet även kan förstås som maktutövande och hämmande.

4.1 Sexuella skript

Löfgren-Mårtenson (2013) skriver att Gagnon och Simon var de första att studera sexualiteten som ett socialt konstruerat fenomen, de menade att sexualiteten bör betraktas på samma sätt som andra sociala fenomen och att sexualiteten liksom andra beteenden är ett inlärt sådant. Gagnon och Simon (2006) benämnde denna idé som sexuella skript första gången 1973. Sexuella skript kan liknas vid manus som är indicier på när, var, hur och med vem sexuella handlingar är accepterade. De sexuella skripten är nödvändiga för att individen ska finna acceptabla sätt för sig själv och för samhället att uttrycka sin sexualitet på. Inlärandet av vad som utifrån samhälleliga normer är accepterat sexuellt beteende sker i samspelet med andra människor och är något som internaliseras i individen under en livslång process och påverkar individens individuella skript (ibid.).

Gagnon och Simon (2006) skiljer på kollektiva, interpersonella och intrapsykiska skript. De kollektiva skripten utgår från samhällets övergripande värderingar gällande sexuella handlingar. De kollektiva skripten innefattar också vilka skript som betraktas vara lagliga och olagliga. De kollektiva skripten behandlar även hur samhället förväntar sig att individen bör bete sig på ett åldersadekvat sätt och innefattar vad som ur ett samhälleligt perspektiv är fördelaktigt, vilket betraktas vara det heterosexuella skriptet. Utifrån de inlärdade kollektiva skripten formas de interpersonella skripten, vilka lär individen fördelaktigt beteende i relation till andra människor. De intrapsykiska skripten behandlar individens egna sexuella preferenser och läggning. Utifrån den sexuella läggningen agerar individen utifrån ett eventuellt heterosexuellt eller HBTQIA+-manus. Samtliga skript är föränderliga och omarbetas under livstiden (ibid.)

Gagnon och Simon (2006) menar att med utgångspunkt i de kollektiva, interpersonella och intrapsykiska skripten är uppfattningen av en handling som sexuell beroende på sammanhanget. Exempelvis uppfattas inte en läkares handling likadant som en partners, eller en släktings. Vidare skriver Gagnon och Simon (2006) att balansgången mellan att förstå när sexuella handlingar sker i det fördolda och när sexuella handlingar bör synliggöras då något känns fel är komplicerad i den sexuella inlärningsprocessen. Vidare framhåller Löfgren-Mårtenson (2013) hur olika sexuella skript är avhängigt samtiden och att dessa reproduceras inom olika grupper och generationer, exempelvis synen på huruvida

sex får ske utanför en kärleksrelation eller ej. Detta kan även leda till att synen på accepterad sexualitet begränsas inom olika grupperingar.

Gagnon och Simon (2006) skriver att sexualiteten bör ses som ett socialt konstruerat fenomen. Sexuella skript infaller därför inom den socialkonstruktivistiska teorin. Barlebo Wenneberg (2012) skriver bland annat att socialkonstruktivismen tar avstamp i att verkligheten är socialt konstruerad och språket specifikt beskrivs ha betydelse i konstruktionen. Då Gagnon och Simon var pionjärer kring ämnet sexualitet som socialt fenomen härleds feministisk- och queerteori från sexuella skript-teorin skriver Plummer i förorden till den reviderade utgåvan av Gagnon och Simons (2006) bok.

4.2 Medborgarrättsdiskurs och styrkeperspektivet

Healy (2022) beskriver att begreppet diskurs används för att beskriva hur ett ämne talas om och vad sanningen om detta ämne är. Diskurser använder språket för att forma våra tankar och agerande och är därmed något som formas i interaktion mellan människa och samhälle. Diskurs kan användas för att förstå hur socialarbetarens arbete formas och på vilket sätt diskurser formar bemötande av brukare. Medborgarrättsdiskursen är en diskurs som försöker forma en ny sanning om personer med IF. Syftet med medborgarrättsdiskursen menar Healy (2022) är att förändra uppfattningen om kapaciteten hos de så kallade normala och avvikande för att de avvikande ska få möjlighet att leva fullt ut utifrån sig själva. Vidare beskrivs hur medborgarrättsdiskursen använder mänskliga rättigheter som ett steg för att alla ska kunna leva fullt ut fränkopplat från hur andra anser att någon bör leva. Healy (2022) menar att inom medborgarrättsdiskursen beskrivs sociala och kulturella konstruktioner som anledningar till barriärer som människor möter.

Utifrån medborgarrättsdiskursen har styrkeperspektivet formats för att ge socialarbetaren verktyg att se bortom konstruerade barriärer. I bemötandet används styrkeperspektivet av socialarbetare för att lyfta klienters kapacitet att beskriva sina behov samt möjliggöra informerat självbestämmande istället för att fokusera på hinder (Healy 2022). Inom styrkeperspektivet anses individen vara expert på sig själv. De professionellas expertis ska därmed inte vara överordnad individens självbestämmande och delaktighet. Istället förespråkas en allians

mellan individ och professionell med ömsesidiga diskussioner. Bland annat beskrivs optimism och positivitet som viktiga egenskaper hos professionella för att se bortom stigmatiserande kategorier som för med sig idéer om hinder och inkompetens, såsom att se bortom de eventuella hinder en IF skulle kunna bära med sig. Healy (2022) framhåller Goffmans idéer om att fokusering på hinder och begränsningar leder till att dessa reproduceras genom språket som professionella använder, vilket ska undvikas utifrån styrkeperspektivet. Istället ska fokus ligga på att synliggöra kapacitet, resurser och drömmar för att nå framtida mål. Detta görs genom att se människans styrkor bortom diagnoser och patologi. Healy (2022) menar fortsättningsvis att fokus på styrkor inte ska leda till att riskfyllda situationer ignoreras. Det handlar om att överlägga om riskerna kan överkommas med hjälp av styrkor.

4.3 Skam

Scheff och Starrin (2013) skriver att begreppet skam är en känsla som uppkommer i interaktion med andra människor under olika händelseförlopp. Dessa händelser blir en referensram för vilka situationer som kommer skapa skam framöver. Vidare beskriver Scheff och Starrin att det är föreställningen och fantasin om andras bedömning av ett agerande eller händelse som spelar roll för uppkomsten av skam. Skam är därför inte enbart en känsla som uppstår när en individ gör något skamfullt utan det är tanken på att andra uppfattar det som negativt som skapar skam. Skam beskrivs därmed som en moralisk kompass och drivkraft i allt mellanmänniskt beteende för att varna ifall de sociala banden riskerar att förstöras.

Scheff och Starrin (2013) beskriver att känslan av skam uppstår vid händelser då ens ideal av hur en bör vara inte uppnås. Dessa ideal beskrivs i sin tur vara en avspeglning av samhällets ideal, vad som betraktas vara eftersträvansvärt och vad som betraktas vara normalitet kontra avvikelse. Svensson (2008) menar att vad som betraktas vara normalt behöver förstås i samspel med vad som betraktas som onormalt. I samhället existerar det sociala regler (normer) som präglar hur en människa bör bete sig för att betraktas vara normal. Vad normalitet innebär behöver förstås kontextuellt, då motstridiga normer kan existera samtidigt och skiljer sig mellan hur en bör bete sig privat och offentligt (ibid.). Vad som skapar

en känsla av skam kan därmed också förändras över tid beroende av uppfattningen av ideal och normalitet.

Scheff och Starrin (2013) menar att skam kan vara konstruktivt då det skyddar relationer men kan även fungera hämmande för en individs agerande. Genom att känna skamfrihet upplevs fortfarande skam på ett konstruktivt vis för att behålla relationer snarare än att begränsa livet. Att vara skamlös däremot beskrivs som att skamkänslorna trycks undan och ageranden inte hämmas överhuvudtaget. Till följd av detta riskerar andras gränser att ignoreras. För att undvika skam och således risken för utanförskap kan individen begränsa sina egna behov och försöka vara andra till lags. Ett annat förhållningssätt till att undvika skam är att undvika situationer som upplevs skamfyllda (Scheff & Starrin 2013). Dessa sätt att undvika skam kan således begränsa individens liv, till vad den vågar göra och i vilka situationer den vågar befinna sig.

4.4 Pastoral makt

Foucault (2002) skriver att makt är ständigt existerande och närvarande i samhället, i alla sociala situationer och relationer. Nilsson (2008) skriver att det enligt Foucault inte finns några relationer som är fria från makt. Detta betyder inte att den existerande makten nödvändigtvis upplevs negativ, men att den inte går att undkomma. Vidare menar Foucault (2002) att överallt där makt existerar, finns det motstånd.

Utifrån begreppet makt myntade Foucault begreppet pastoral makt skriver Järvinen (2013). Nilsson (2008) skriver att Foucault formade begreppet utifrån studier av tidigt kristet tänkande, vars mål var att människan skulle frälsas. Foucault menade att den pastorala makten finns kvar i det moderna samhället, men att den idag uttrycker sig genom omsorgsprofessioner såsom sjukvårdare, socialarbetare och kuratorer. Järvinen (2013) skriver att pastoral makt beskrivs vara en omärkbar makt, vars egentliga syfte är att hjälpa andra människor utifrån viljan att göra gott, men som i förlängningen utvecklas till en makt över människan. Trots att makten syftar till att vara hjälpsamt kan den bli begränsande för individen. Pastoral makten framhålls som positiv men utifrån att den ofta är omärkbar är den svår för individen att värja sig mot.

5. Metod och metodologiska

överväganden

I följande avsnitt presenteras metodval, vetenskapsteoretiska utgångspunkter och de metodologiska övervägandena som varit av relevans för studien. Därefter följer uppsatsförfattarnas förståelse och dess betydelse för studien och urvalsprocessen av analyserat material. Slutligen presenteras tillförlitligheten för studien och därefter följer presentation av arbetsfördelningen.

5.1 Metodval

Bryman (2018) skriver att metod kan liknas vid ett redskap som används vid insamlingen av nya data. Som forskare behöver ett metodval göras för att studiens syfte ska uppnås menar Bryman (2018). Utifrån studiens syfte att undersöka material och metodstöd skapat för personer att informera om sexualitet för personer med IF och vilka uppfattningar om sexualitet som framställs i materialen har en kvalitativ innehållsmetod med en induktiv ansats valts. Lundman och Hällgren Graneheim (2017) skriver att den induktiva ansatsen skapas teori utefter vad som står i dokumenten och de specifika texterna omformuleras till något abstrakt som sedan analyseras efter passande teori. En kvalitativ innehållsanalys fokuserar på tolkning av texter som kan ske på olika abstraktionsnivåer, vilket är enhetligt med studiens syfte att få syn på olika uppfattningar och beskrivningar (ibid.).

5.2 Vetenskapsteoretisk utgångspunkt

Lundman och Hällgren Graneheim (2017) skriver att en innehållsanalys kan vara av kvantitativ och kvalitativ karaktär. Den kvalitativa innehållsanalysen baseras på erfarenhetskunskap och har sina rötter i det hermeneutiska paradigmet, där texten tolkas utifrån den rådande kontexten, vilket gör att det inte bara finns en sanning utan fler möjliga tolkningar. Lundman och Hällgren Graneheim (2017) förklarar att hermeneutikens epistemologiska antagande utgår från att verkligheten endast kan begripas indirekt, vilket liksom idealismens epistemologi innebär fokus av språket. Två centrala begrepp för hermeneutiken är tolkning och förståelse, tolkningen upptäcker det som försöker sägas med texter och förståelse anspelar på forskarens förmåga att empatisera. Dess metodologi utgår från

samspelet mellan del och helhet, där delen fokuserar på ordet och helheten på sammanhanget där delen är representerad, vilket kallas den hermeneutiska spiralen (Lundman & Hällgren Graneheim 2017). Den hermeneutiska spiralen beskriver hur delen och helheten bidrar till en holistisk och djupare förståelse för ett fenomen, då förståelsen för delen blir djupare blir också förståelsen för helheten bättre och så fortsätter det. Den hermeneutiska spiralen förklaras därmed inte ha en nollpunkt, utan utgår alltid från forskarens förförståelse för den inledande tolkningen och förståelsen av den skrivna texten (ibid.). Detta gör att uppsatsförfattarnas förförståelse är av vikt för studien.

5.3 Förförståelse

Förförståelse kring de analyserade materialen är att de är skapade för att vara material som kan användas för att informera om sexualitet för personer med IF. Materialen är enligt upphovsmännen skapade för att vara normkritiska och inkluderande och explicit framtagna för att informera om sexualitet. Materialen är framtagna tillsammans med personer med IF på olika vis eller med personer som har erfarenhet av att arbeta med personer med IF. Med detta i åtanke finns det en förförståelse kring att dokumenten är framtagna för syftet att främja valfrihet i sexualitet. Detta gör att delarna och helheten i texten kommer att tolkas med detta i beaktning.

IF, sexualitet, sexuella övergrepp och annan utsatthet har som tidigare nämnts synliggjorts under pågående socionomutbildning. Information kring dessa ämnen har övervägande givits samhällskritiskt, vilket innebär att materialen kommer att läsas ur ett samhällskritiskt perspektiv. Båda uppsatsförfattarna har tidigare arbetat inom LSS-verksamheter och har således personlig koppling till personer med IF och har i det tidigare arbetet reflekterat kring avsaknaden av kunskap och information kring sex, relationer och samtycke. Fortsättningsvis existerar en personlig uppfattning kring relationer, sex och samtycke, vad som är en önskvärd relation och vad som inte bör ingå i en relation. Till detta har uppsatsförfattarna även haft sexualundervisning i grundskola och gymnasiet, vilken med dagens ögon var medelmåttig eller helt avsaknad. Därav upplevs ämnet som viktigt att studera. Följaktligen finns det egenintresse för studien, vilket innebär att dokumenten inte läses med objektiva ögon, utan personliga tankar och erfarenheter kommer att spela in, likt hermeneutikens ontologi.

5.4 Analysmetod

Analysmetoden är en kvalitativ innehållsanalys av dokument. De materialen som valdes lästes med infallsvinkeln att de används i utbildning eller upplysningssyfte av individer för att informera personer med IF eller att personal som arbetar med personer med IF läser dem. Dokumenten har gemensamt lästs igenom för att undersöka dess relevans för studiens frågeställningar. Efter detta lästes materialen igenom noggrannare var för sig och meningsenheter togs fram från allt material av båda uppsatsförfattarna och jämfördes sedan mellan varandra. Att läsa materialet separat menar Lundman och Hällgren Graneheim (2017) stärker studiens tillförlitlighet då koder och kategoribenämningar blir fastare. Meningsenheter togs fram utefter hur de berörde frågeställningarna kring hur materialet beskriver sex, relationer eller samtycke. Lundman och Hällgren Graneheim (2017) skriver att meningsenheterna är en del av texten som säger något om sammanhanget enheten ingår i. Gemensamt skrevs därefter en beskrivande kod till varje meningsenhet, i samband med detta skrevs även en underkategori för varje kod (se tabell 3). Efter att materialen hade underkategoriserats jämfördes dessa gemensamt för att skapa ett mindre antal kategorier. Utefter kategorierna skapades teman som beskrev kategoriernas innehåll. Meningsenheterna i analysen står utan hänvisning till sida då inte alla analyserade material har sidnumrering.

Tillvägagångssättet resulterade i att de analyserade materialen flertalet gånger gemensamt har genomgåts och att uppsatsförfattarna blivit bekanta med materialen. Lundman och Hällgren Graneheim (2017) förklarar att en innehållsanalys kan göras på både det manifesta och det latent innehåll. Det manifesta innehållet är vad som sägs explicit i dokumenten och skapar kategorier, medan det latent innehåll är det implicita budskapet som sägs mellan raderna och skapar teman vari kategorierna kan placeras. Studien tar därmed avstamp i både det manifesta och det latent innehåll. Nedan följer en tabell på tillvägagångssättet för innehållsanalysen.

Tabell 3. Utförande av analysprocessen

Meningsenhet	Kod	Underkategori	Kategori	Tema
I den här delen får man veta hur man gör och var	Plats för hängel	Privat angelägenhet	Privatlivets gränser	Inom och bortom gränserna

man får hängla någonstans				
------------------------------	--	--	--	--

Nedan följer en tabell på de teman och kategorier som framtoogs genom innehållsanalysen.

Tabell 4. Teman och kategorier.

Tema	Inom och bortom gränserna	Valfrihet är att vara som andra	Är ja alltid ett ja?
Kategorier	Privatlivets gränser	Valet av olika relationer	Kroppen eller talet
	På gränsen	Valet av olika sex	Ansvar
	Över gränsen	Valet av preventivmedel	Initiativ
	Sätta gränser		

5.5 Urval

Materialet från RFSU söktes fram genom kunskap om att RFSU håller i sexualundervisning. Materialen fanns på RFSU:s hemsida och heter *sex för alla*, *Dejtingkursen: nån för alla* och *sexualupplysning för alla*. Genom en kontakt som arbetar med frågor kring sexualitet och personer med IF, rekommenderades hemsidan *jag har lust*, vilket är ett projekt för att sprida kunskap om sexualitet och hur det kan förmedlas till personer med IF och *snakketgår.blogspot.se*, vilken är en hemsida för personal inom Göteborgs Stad som arbetar med målgruppen. Därigenom upptäcktes *Fråga, Lyssna var intresserad - En vägledning om sexualitet, känslor och bemötande för dig som arbetar inom LSS-verksamhet*. Även *Sexbyrå*n på UR play och appen *privatliv* hittades, vilka båda har tillhörande handledningsmaterial för användning i undervisningssyfte. Handledningsmaterial för *privatliv* analyserades tillsammans med appen för att vara användbar som analysmaterial. Då det fanns förkunskap kring att skolan har ansvar gällande undervisning av sexualitet, samtycke och relationer eftersöktes även material via Skolverket och delar av *Sex och samlevnadsundervisning i grund- och gymnasiesärskola* valdes. Detta blir därmed ett icke-sannolikhetsurval, då materialet inte valts ut slumpmässigt. Mer specifikt är det likt ett snöbollsurval (Bryman 2018). Bryman (2018) beskriver att ett snöbollsurval innebär att ett material leder till ett annat och att snöbollsurval är användbart vid studier då det kan vara svårt att fastställa populationen som urvalet utgår ifrån. Detta stämmer

för denna studie, då det dels inte fanns en uppfattning om hur mycket material som finns och dels tidsmässigt inte ansågs rimligt att söka igenom hela internet för att samla in allt material kring bemötande och sexualitet för personer med IF för att sedan göra ett urval från det (Denscombe 2018).

Materialen har dock valts utifrån kriterier och med en viss målsättning i åtanke vilket Bryman (2018) förklarar som ett målstyrt urval. Kriterierna för materialen som valdes ut var att de skulle behandla ämnena sex, relationer eller samtycke. Ett annat kriterium var att materialen skulle vara framtaget för personal att lära ut om ämnena eller vägledning kring personalens förhållningssätt till sexualitet på deras arbetsplats, både bland lärare och personal inom LSS-verksamheter. Det utesluter inte att materialen finns tillgängligt för personer med IF själva att läsa. Utifrån kriterierna var materialen relevanta för att svara på syftet och frågeställningarna. En annan avgränsning var att materialen är offentliga och finns lättillgängligt på nätet, kostnadsfritt, vilket innebär att det existerar material som uppsatsförfattarna inte tagit del av. Detta kan vara material som existerar internt inom organisationer eller material som finns bakom betalväggar. Denna avgränsning kan beskrivas som ett bekvämlighetsurval genom att välja lättillgängligt material (Denscombe 2018). Materialen är framtagna mellan 2013–2022 i Sverige och på svenska tillsammans med personer med IF eller med personer som arbetat med personer med IF, eller båda delarna. Materialen riktar sig som yngst till personer i anpassad grundskola på högstadienivå. Däremot framhålls det i materialen att det är upp till den som informerar att anpassa sig efter ålder och funktionsnivå.

5.6 Studiens tillförlitlighet

Bryman (2018) skriver att det finns olika skolor gällande vilka begrepp som bör användas angående en studies tillförlitlighet. Bryman (2018) menar att begreppen validitet och reliabilitet går att använda vid en kvalitativ studie, men att de är mer anpassade efter en kvantitativ studie. Därav tar föreliggande studie avstamp i begreppen trovärdighet, överförbarhet, pålitlighet samt möjlighet att styrka och konfirmera för att beskriva studiens tillförlitlighet, det vill säga om det resultat som presenteras går att lita på.

För det första är det av vikt att nämna att detta är en studie som baseras på dokument. Bryman (2018) menar att detta får betydelse då dokument är speciella

ontologiskt då de är representationer av en specifik verklighet skrivna med ett syfte och inte transparenta representationer av en social verklighet. Detta betyder att diskussionen nedan inte är för att se om studien beskriver resultat från den sociala verkligheten utan dokumentens verklighet och om resultatet skulle kunna vara överförbart till hur andra dokument är.

5.6.1 Pålitlighet

Begreppet pålitlighet kan liknas vid begreppet reliabilitet som innebär huruvida studiens resultat skulle bli likartat om undersökningen genomfördes vid annat tillfälle, eller om resultatet kan ha påverkats av slumpmässiga premisser (Bryman 2018).

Lundman och Hällgren Graneheim (2017) framhåller att en innehållsanalys tillförlitlighet ökar om studien lyfter fram det som är typiskt eller representativt för studiens syfte. Detta innebär att urvalet, det vill säga dokumenten får betydelse för graden av tillförlitlighet. I studien undersöks vad den skrivna texten säger om utbildning av sexualitet, vilket betyder att materialet behöver vara specifikt framtaget till detta syfte. Variation av materialen, dess ursprung och till vem det är riktat har betydelse för tillförlitligheten och pålitligheten (ibid.). Studiens pålitlighet stärks av att det analyserade materialet är framtaget för anpassad skola och LSS-verksamheter, samt från olika organisationer och tillsammans med och utan personer med IF, vilket visar på variation. Vidare har dokumentens relevans bekräftats genom att de finns samlade på en hemsida (snakketgar.blogspot.se) (se 5.5 Urval). Detta stärker att studiens resultat hade blivit likartat vid ett annat tillfälle och om andra dokument av liknande karaktär hade analyserats.

Fortsättningsvis har kontakt tagits med en person som arbetar på ungdomsmottagning specifikt mot personer med IF, vem bekräftade att dessa dokument används vid informationsträffar och utbildning med personer med IF, vilket stärker pålitligheten för studien.

Vidare beskriver Lundman och Hällgren Graneheim (2017) att det behöver ske en reflektion kring resultatets tillförlitlighet för att förklara huruvida resultatet är en sann tolkning eller ej. Genom att vara transparent med forskarens förförståelse och hur den har präglat analysen stärks studiens tillförlitlighet, exempelvis att tolkningen utgår från en idé om hur denna grupp tidigare blivit bemötta i sin

sexualitet. Ett annat sätt att bemöta tillförlitligheten för en innehållsanalys skriver Lundman och Hällgren Graneheim (2017) är att urskilja studiens händelseförlopp och fastställandet av att alla delar av studien är av relevans och att resultatet svarar på studiens syfte, detta har konsekvent under uppsatsprocessen tagits i beaktning genom att återgå till syfte och frågeställningar under uppsatsens gång samt genom analysprocessen.

5.6.2 Trovärdighet

Denscombe (2018) skriver att ytterligare ett sätt att undersöka studiens tillförlitlighet är att fastställa dokumentens trovärdighet. Denscombe (2018) skriver om fyra kriterier som behöver vara uppfyllda för att dokumenten ska kunna tillskrivas trovärdighet. Till att börja med bör dokumenten undersökas huruvida de är det de utger sig för att vara, det vill säga att de inte är förfalskningar eller omskrivningar. Vidare undersöks det ifall dokumenten är representativa för det fenomen de beskriver (ibid.), vilket dokumenten för studien tolkas vara då de är skapade för personer att informera om sexualitet för personer med IF. Fortsättningsvis undersöks ifall dokumenten är tydliga, eller om det finns underliggande toner (ibid.). Detta är något som de valda dokumenten kan antas ha, men det är del av studiens syfte att fånga upp det latent innehåll som finns i dokumenten. Slutligen undersöks dokumentens riktighet, vad dess syfte är, vem som producerat dem, samt om skapandet av dem är fritt från förutfattade meningar (ibid.). I detta fall går det att titta på aspekterna som handlar om vilket syfte som dokumenten skrevs, vem som har skrivit dokumenten och när dokumenten skrevs och i vilken social kontext. Det är material som är framtaget av organisationer och av vägledning för städer i syfte att öppna upp samtal kring sexualitet samt för att verka normbrytande. RFSU arbetar för sexuell upplysning, vilket innebär att det befintliga materialet som är skrivet av dem syftar till att informera om just sexualitet. Det kan visserligen finnas förutfattade meningar vilket gör analysen av materialet intressant då syftet med studien är att se vad det är som framhålls av de som skrivit materialen.

5.6.3 Överförbarhet

Begreppet överförbarhet handlar om huruvida resultatet är tillämpningsbart i andra kontexter, vilket är en parallell till extern validitet (Bryman 2018). Detta begrepp diskuteras i samband med urvalet. Om det resultat som framkommer från

analys av dokumenten kan överföras till andra kontexter, det vill säga andra dokument som är interna eller som ligger bakom betalväggar eller som inte är med i denna studie. Då dokumenten är framtagna mellan vissa årtal går det inte att säkerställa att informationsmaterial framtaget utanför denna tidsperiod skulle fått samma resultat. Däremot gör variationen av vem dokumenten är framtagna av; skolan, organisationer och städer att resultatet går att överföra till dokument som studien inte har analyserat, men som finns inom denna tidsperiod. Materialen som analyserats är framtaget av personer som arbetar med upplysning i främjande bemärkelse i en svensk kontext. Därmed går det inte heller att säga att resultatet går att överföras på dokument i andra länder som inte arbetar med mänskliga rättigheter eller har LSS-lagstiftning som stärker individers rätt till sin sexualitet.

5.6.4 Möjlighet att styrka och konfirmera

Att hänvisa till möjlighet att styrka och konfirmera handlar om forskarens objektivitet, huruvida forskaren haft sina värderingar under uppsikt för att dessa inte ska ha påverkat undersökningen på ett tendentiöst sätt (Bryman 2018). Det är svårt att förhålla sig objektivt till studien då texterna är framtagna för ett specifikt ändamål. Vidare har studien sin utgångspunkt i hermeneutiken där förståelse och forskarens subjektiva tankar är av relevans. Bryman (2018) skriver dock att objektiviteten i studien ökar då det är två uppsatsförfattare som står bakom texten.

5.7 Arbetsfördelning

Genomgående under uppsatsprocessen har arbetet genomförts gemensamt. Syfte och frågeställningar har kommit fram till gemensamt i diskussion och i diskussion med handledare. Vid skrivandet av uppsatsen är det svårt att göra en bedömning och fastställa vem som har skrivit vad, då texten har redigerats om gemensamt efter separata skrivdelar under hela uppsatsens gång. Teman i analysen har arbetats fram gemensamt (se avsnitt: 5.4 analysmetod). Tankar och idéer för diskussionen har framkommit under uppsatsens gång genom gemensamma diskussioner.

5.8 Forskningsetiska överväganden

Den genomförda studien är en innehållsanalys av dokument som finns tillgängliga på nätet. Detta gör att det inte finns risk för att en enskild individ kommer till skada genom studien och därmed krävs det inte ett lika stort forskningsetiskt

övervägande som vid intervjuer eller enkäter. Däremot är det en studie med syfte att undersöka material riktade och utformade för att informera om sexualitet till en specifik grupp i samhället, personer med IF. Wolanik Boström och Öhlander (2019) beskriver ansvaret som forskare har för att inte förstärka stereotyper eller förenklade uppfattningar. Deras forskning är av kvalitativ karaktär, men får likhet med föreliggande studie i analys och framställning av empiri. De etiska övervägandena för studien blir av relevans då ämnet sexualitet för personer med IF är och har varit ett ämne som inte alltid synliggjorts, av anledning av olika uppfattningar om personernas rättighet till denna information. Studien behöver vara vaksam på är att inte framställa analysen på ett sätt som förstärker en ensidig bild av detta ämne.

6. Resultat och analys

I följande avsnitt presenteras resultatet från studien. Den insamlade empirin har analyserats med hjälp av de teoretiska utgångspunkterna *sexuella skript*, *medborgarrättsdiskurs* och *styrkeperspektivet*, samt *skam* och *pastoral*makt. Empirin har även analyserats med hjälp av tidigare forskning. Analysen har integrerats i resultatet och utifrån detta har tre teman med medföljande kategorier identifierats, vilka beskriver hur de analyserade materialen skriver om studiens frågeställningar kring sex, relationer och samtycke.

6.1 Inom och bortom gränserna

I följande tema presenteras hur materialen beskriver gränser för personer med IF. Detta är uppdelat i fyra olika kategorier, *Privatlivets gränser*, *På gränsen*, *Över gränsen* och *Sätta gränser*.

6.1.1 Privatlivets gränser

I följande kategori presenteras de gränser som individer med IF förväntas ha kring sitt privatliv. Privatlivets gränser avser var och när något är accepterat att göra, samt vad som är accepterat att prata om och när detta bör hållas privat. I de analyserade dokumenten beskrivs ett händelseförlopp som försätter både individen som berättar och de som lyssnar i en möjligen svår situation. Citatet nedan kan liknas vid en förmaning för vad som bör delas med andra när det kommer till sexuella övergrepp. Liknande beskrivningar återfanns även i *Sex för alla* och *Sexualupplysning för alla*.

Ibland kan samtal om sex och relationer påminna en om jobbiga händelser från tidigare i livet (...) Bekräfta deltagaren som berättar men försök att återgå till upplägget. (...) Risker finns att deltagaren berättar mer än vad den egentligen vill och ångrar sig i efterhand eller att samtalet känns obehagligt för andra deltagare.

- dejtingkursen:
Nån för alla

Citatet ovan kan tolkas som att personer med IF, vilka är deltagare vid sexualupplysningen reagerar på informationen som ges vid upplysningstillfället. I utdraget beskrivs jobbiga händelser som individer bör berätta om, men inte i

grupp. Berättelser kring jobbiga händelser, som skulle kunna vara sexuella övergrepp beskrivs som problematiskt för den som berättar, men även för dem som lyssnar. Tolkningen blir att någon annan sätter gränser för vad en person kan ångra sig om och vad som kan upplevas som jobbigt för andra, vilket blir ett sätt att skydda individen som berättar samt de som lyssnar. Däremot är det viktigt att poängtera att det inte handlar om att individen som berättar ska tänka att den gjort fel i handlingen utan enbart i att berätta det i grupp. Citatet tolkas som att de som deltar inte har kapacitet att lyssna på dessa händelser, vilket de möjligen borde för att lära sig om händelser likt dessa. Detta kan liknas vid att de som skriver materialet utövar det som Foucault beskriver som pastoralmakt inom maktteorin. Pastoralmakten sker genom att begränsa vad individer med IF får höra för att skydda mot obehag och ånger (jfr. Nilsson 2008). Pastoralmakten blir även tydlig i att det är någon annan som har makten att definiera vad som upplevs som obehagligt och ångerfullt och att skyddet mot dessa känslor blir viktigare, än att det kan vara befriande att berätta och att höra. Följande utdrag beskriver en tydligare gränssättning än tidigare texturval för vilka saker som är accepterade att göra, men som bör hållas privat.

Att tänka på sexiga saker är inte konstigt eller ovanligt. Det är många som gör det. Fast de flesta berättar inte om det.

- Privatliv

Citatet ovan visar på att tankar på sexiga saker inte är avvikande eller fel och därav inte något att skämmas för. Genom beskrivningen av att sexiga tankar inte går emot samhälleliga ideal men att prata om dessa högt gör det, försöker materialet både avlägsna skammen hos de som tänker på sexiga saker och beskriva att känslan av skam kan uppstå om en skulle berätta om det för andra. Detta kan liknas vid vad Scheff och Starrin (2013) beskriver som konstruktiv skam. Vetskapen om möjlig skam genom att berätta om sexiga saker blir i detta sammanhang ett skydd mot att skada relationer. Samtidigt anges ingen specifik definition av vad sexiga saker är, vilket kan upplevas som att allt sextigt inte bör talas om. Möjligen kan uppmaningen bidra till att individer, i sammanhang utanför sexualundervisning undviker att diskutera sex med vänner eller personal, vilket rentav hade kunnat vara lärorikt. Materialen beskriver fortsättningsvis

gränser för när, var och hur olika sexpraktiker, såsom hångel, onani och porr är accepterat, vilket framhålls i följande citat.

Alla tycker inte om att se hångel. Det är viktigt att de som hånglar inte stör någon annan.

- Privatliv

I utdraget ovan framkommer hur materialet försöker sätta gränser för personer med IF för vad som bör ske i det privata och inte visas för andra, i detta fall gränser för var hångel får ske. Utifrån Gagnon och Simons (2006) teori och beskrivning av kollektiva skript, av vad som är lagligt och accepterat i samhället är hångel inte förbjudet, men något som samhället kan ha åsikter om, om det sker i offentligheten. Hångel är också något som samhället eventuellt inte skulle ha åsikter om, ifall det var en person utan IF som hånglade offentligt. Deffew et al. (2021) skriver i sin forskning att personal uppger att det är svårt att prata om sexuella uttryck i en främjande aspekt utifrån rädslan att uttrycken kommer ske offentligt. Detta kan vara en anledning till varför hångel beskrivs med en uppmaning om att inte göra det inför andra. Rädslan kan utifrån Olayinka Oloidi, Northway och Princes (2020) forskning tolkas komma från samhällliga föreställningar, vilka påverkar de kollektiva skripten och i detta fall att personer med IF inte bör hångla på offentlig plats. Således kan gränsen för vad som görs i det offentliga tolkas dras vid hångel utifrån rädslan att personen med IF skulle ses som avvikande vid hångel, i jämförelse med andra. Gränssättningen görs i syfte att skydda individen mot eventuell avvikelse och skam som avvikelsen skulle kunna innebära, likt Scheff och Starrin (2013) förklarar om uppkomsten av känslan skam. Skyddandet för den eventuella skammen kan även tolkas som pastoralmakt, utifrån Nilssons (2008) beskrivning av att utövande av pastoralmakt kan begränsa individer i syfte att vilja göra gott. Dock skulle den skyddande makten i detta sammanhang kunna bidra till att reproducera bilden av att personer med IF inte ska hångla genom att det inte får synas. Detta gör även att det blir svårt för personer med IF att avgöra var gränsen går för vad, var och när något är accepterat, speciellt när gränserna eventuellt inte gäller alla i samhället. Följande citat belyser också balansgången mellan var och när något är accepterat, samt att

det inte alltid finns en tydlig gränsdragning för när och var vissa handlingar får göras.

Inslaget om var man får onanera ger rådet att göra det när man är ensam.
Får man onanera på skoltid? Var och när i så fall?

- Sexbyrån

I ovanstående utdrag antyds svårigheten att avgöra var något är accepterat att göra och inte, specifikt var onani får utövas. Texturvalet öppnar upp för en främjande syn på onani och en bredare beskrivning av när onani är accepterat. Deffew et al. (2021) visar i sin forskning att detta inte varit synen på onani tidigare då information kring onani sällan framförts positivt utifrån rädslan att onani skulle ske offentligt, samt för att personal upplevt onani som ett pinsamt ämne att prata om. Citatet däremot visar på acceptans och antyder att det skulle kunna vara accepterat att onanera på skoltid, så länge personen är själv och har tänkt över platsen och tiden för onanin. Detta utdrag går att jämföra med vad Healy (2022) skriver vara innebörden av styrkeperspektivet, då individen genom citatet beskrivs inneha kapacitet att förstå diffusa gränser. Personer med IF tolkas utifrån citatet, betraktas bortom hämmande föreställningar som hade kunnat leda till en striktare beskrivning av var onani är accepterat. Genom att föra en diskussion om var onani är accepterat ignoreras inte heller att individen kan göra fel, utan att individen upplevs förstå gränserna, då adekvat information ges. Att inte bortse från risker beskriver Healy (2022) inom styrkeperspektivet som viktigt. Även fast onani framställs som något som ska ske i ensamhet framhålls att andra praktiker, såsom att titta på porr kan göras tillsammans med andra. Följande citat är dock tydligare i jämförelse med föregående citat, var porr är accepterat att titta på.

Syfte: Att ge en nyanserad bild av vad porr är och varför porr används, utan att skuldbelägga. Ibland när man har sex med sig själv eller med andra vill man titta på bilder och film som ökar lust, detta kallas för porr (...). Avsluta med att prata om var man får lov att titta på porr. Att det är okej hemma, när man är ensam eller med någon som också vill titta. Man får inte titta på porr i skolan eller på jobbet och inte heller visa någon som inte vill se.

- Sexualupplysning för alla

Citatet ovan visar en accepterande bild av att titta på porr, att inte skuldbelägga och att undvika att skapa skam kring ämnet. Texturvalet benämner, likt de andra texturvalen när, var och hur en handling är accepterad, vilket Gagnon och Simon (2006) menar utgår från vad de kollektiva skripten i samhället säger. Därav tolkas det som att citatet försöker lära ut detta kollektiva skript för att personer med IF ska införliva det i sina sexuella manus om var tittning av porr får ske. Genom att lyfta ämnet porr på ett accepterande sätt implicerar materialet att individen själv har resurser att avgöra gränser för vad som är tillåtet vid tittandet av porr, även vid situationer då eventuellt någon annan skulle vara med. Detta menar Healy (2022) är att tillämpa ett styrkeperspektiv utifrån medborgarrättsdiskursen då tilltron till individen som kapabel är att tillämpa perspektivet. Porr ses därmed inte som ett riskbeteende i detta sammanhang. Slutligen går det att se i det analyserade materialet när personer med IF bör upplösa gränser som upplevts som privata att klara själva utifrån de tidigare citaten, och när sådant kan bli en angelägenhet för andra personer, såsom personal eller föräldrar.

Du vill göra slut med någon du varit ihop med. Hur gör du?

1. Ta en promenad och pratar om det.
2. Ringer till personen.
3. Ber personens kompis eller personal att hälsa att det är slut.

- Sexbyrån

Utdraget ovan visar på när situationer, vilka skulle kunna vara privata angelägenheter, kan bli offentliga angelägenheter och att gränser således suddas ut. Genom de olika citaten inom denna kategori kan det upplevas som svårt att avgöra när något ska betraktas som privat och när gränser till det privata kan upplösas. I detta fall kan ett uppbrott ses som för jobbigt och att personal eller en kompis kan hjälpa till, medan onani inte upplevs som för svårt att klara av själv. Det kan tolkas som att individen skyddas genom att materialet ger förslaget att be om hjälp. Samtidigt kan det även ses som att individen och personalen kan samarbeta för vad som upplevs som bäst för individen vid uppbrott, likt ett förhållningssätt som förespråkas inom styrkeperspektivet. Healy (2022) beskriver att en allians mellan personal och individ för att tillvarata individens informerade

självbestämmande är att föredra framför att personal avgör vad som är individens bästa.

6.1.2 På gränsen

Även fast det upplevs finnas en acceptans i de analyserade materialen gentemot att individer med IF kan ha relationer och sex finns det samtidigt en antydning till att vissa saker är olämpliga i sex eller i en relation. Det kan tolkas som att vissa saker enligt författarna till materialen är *på gränsen* till accepterat i sex och relationer. Indikationer på uppmaning till gränser framhålls för att situationer utanför gränserna upplevs som risker för utsatthet för personer med IF om de går över dessa gränser.

Sex för alla får ofta frågan om en kan dejta eller vara ihop med någon som inte har en funktionsvariation, när en själv har det. Vi brukar svara att en såklart kan det, och att det är väldigt individuellt hur ens funktionsvariation påverkar ens liv. (...) Om en part i en relation lever med en funktionsvariation och den andra inte göra det kan det påverka maktutrymmet i relationen. Det kan liknas vid att en har mer pengar än den andra eller är mycket äldre än den andra

- dejtingkursen: Nån för alla

Texturvalet ovan visar på att det analyserade materialet framhåller en acceptans av att individer med IF kan ingå i en relation, men ambivalens kring om de bör vara i en relation med en person som inte har en IF. Relationen beskrivs vara en riskfylld situation för den som har en IF. Wit, Van Oorsouw och Embregts (2020) visar i sin forskning hur individer med IF ser dessa relationer som en möjlighet till försörjning och självständighet. Annan forskning visar på att anhöriga och personal kan vara ambivalenta i att stödja relationer på grund av risken för utsatthet (Retznik et al. 2022). Citatet kan tolkas förmedla den oro som anhöriga och personal upplever, snarare än att lyfta det som personer med IF upplever som fördelaktigt med dessa relationer. Däremot kan önskan om att bli självständig genom en relation indikera på att personer med IF inte upplever sig kunna bli självständiga själva. Därför behövs det snarare en diskussion om hur individer med IF kan känna sig självständiga för att detta inte ska bli en anledning till att

ingå i relationer med personer utan IF. Likt citatet ovan framställs nedan andra förväntningar på vem som personer med IF bör vara tillsammans med.

Många som blir ihop är ungefär lika gamla. Därför kan det vara smart att leta bland personer som är i samma ålder som man själv.

- Privatliv

Det är ingen definitiv definition om vem personer med IF kan bli tillsammans med i detta eller tidigare citat. Dock genom att benämna att ålder eller intellekt ofta är liknande mellan individer som är ihop tydliggörs vad Gagnon och Simon (2006) beskriver i sin teori om sexuella skript som ett kollektivt skript om vem någon förväntas vara i en relation med och att annat kan upplevas som avvikande eller i detta fall som en risk. Enligt Gagnon och Simon (2006) kommer detta i förlängningen att påverka individens interpersonella skript och således vilka individer som personer med IF upplever sig kunna närma sig för att inleda relationer och vilka som kommer upplevas som opassande. Begränsningen görs av god avsikt för att individen inte ska hamna i underläge gentemot partner, men blir begränsande i val av partner, vilket kan tolkas som utövande av pastoralmakt (jfr. Nilsson 2008). Trots att citaten ovan inte är helt tvingande går det att dra paralleller till Löfgren-Mårtenssons (2005) forskning om att personal och anhöriga sätter gränser för att minska risken för att individer ska bli sexuellt utsatta. I detta fall beskrivs situationer riskfyllda när ålder och intellekt skiljer sig åt mellan parterna i en relation. Fortsättningsvis beskrivs även gränssättningar i det analyserade materialet när det kommer till att visa hur sex ska eller inte ska vara.

I porr kan sexet se våldsamt ut. Så ska inte sex i verkligheten vara. (...)

Det är inte fel att titta på porr. Men det är viktigt att komma ihåg att porr inte är samma sak som sex i verkligheten.

- Privatliv

I utdraget beskrivs sex i relation till porr, hur sex inte ska vara och att influenser från porr kan vara riskfyllt vid utövande av sex. Att titta på porr beskrivs inte som fel så länge det inte avspeglas i det verkliga livet. Citatet visar därmed på både normalitet och avvikelse. Porr beskrivs vara normalt att titta på och fränkopplas

skam, men om individen däremot inspireras av porren och använder det vid sex, betraktas sexet som avvikande och därmed skamfullt. Det går att liknas med Svenssons (2008) teoretiska förklaring att något kan vara normalt och avvikande och således skamfullt på samma gång beroende på kontext. Scheff och Starrin (2013) beskriver hur föreställningen om andras anseenden påverkar uppkomsten av skam. I likhet med detta kan citatet tolkas som en uppmaning till individer att sätta gränser gentemot förslag om sex som liknar porr. Gränssättningen som görs skulle därmed kunna upplevas som en negativ föreställning för individen som vill ha sex på ett porrliknande sätt och således hindra individen från att i framtiden ha sex på detta vis. Det är en tydlig uppmaning om att sex inte ska vara våldsamt som i porr och att porr inte alls är som sex i verkligheten. Trots att det är en välmenad uppmaning till att sätta gränser mot porrinspirerat sex, speciellt om det är våldsamt, blir det en begränsning i hur sex *får* vara och hur det *ska* upplevas, istället för att nyansera bilden av att porr även det kan innebära olika saker.

6.1.3 Över gränsen

I denna kategori presenteras händelseförloppet när de analyserade materialen framhåller de gränser som i lagens mening är olagliga att överträda. Det gäller gränser som överträdes då sex blir till sexuella övergrepp eller överträdelser som görs för att få tillgång till sex. Vad som är att gå över gränser presenteras mer tydligt, då sanktionerna för att gå över gränsen kan utmynna i straff.

Det här är sexuella övergrepp: Att bli tvingad att ha samlag, eller att göra något annat sexuellt. Till exempel att ta på någons kropp. Att någon tar på ens kropp fast man inte vill. Eller att bli tvingad att titta på någon som är naken eller som gör något sexuellt. Att någon filmar eller fotar en i samband med sex - fast man inte vill.

- Privatliv.

Det kan tolkas som att citatet på ett informativt fördomsfritt sätt beskriver för personer med IF vad som är accepterat sex och när sexuella handlingar övergår i övergrepp. Tidigare forskning visar att personal och anhöriga hellre intar ett skyddsperspektiv och undviker att prata om sex än att informera om det och låta individen själv få kunskapen och verktygen för att inte utsätta andra (Löfgren-Mårtenson 2005). Genom att informera på detta sätt visas ett styrkeperspektiv

istället för ett skyddsperspektiv där individen upplevs kunna fatta lämpliga beslut utifrån vägledande information och inte utsätta andra för sexuella övergrepp. Information av detta slag beskriver Deffew et al. (2021) i sin forskning som en förutsättning för att individer ska kunna förstå sex och gränser. Av information likt denna skulle skyddsbehovet därmed kunna minska. Utöver vad som beskrivs ovan som olagligt beskrivs även handlingarna, köpa, sälja och byta sex.

Om det finns misstankar om att en brukare köper, säljer eller byter sex är det viktigt att du [personal]:

- Tänker på hur och varför du frågar (...)
- Inte värderar brukarens beteende och handlingar genom att moralisera, skam- eller skuldbelägga
- Inte ifrågasätter brukaren (...)
- Fråga, lyssna, var intresserad

Texturvalet framhåller att personal ska förmedla en fördomsfri hållning till eventuella situationer då en brukare köper, säljer eller byter sex. Citatet inkluderar köpande av sex, vilket, enligt den sexuella-skriptteorin som Gagnon och Simon (2006) skriver om är olagliga kollektiva skript. Texturvalet förmedlar att det analyserade materialet visar på en förståelse för att brukare kan agera felaktigt enligt samhälleliga normer eller lagen och att personal vid dessa tillfällen behöver inta en icke-skuldbeläggande hållning. I citatet står det även om försäljning eller byte av sex, vilka inte är olagliga handlingar, men är utsatta positioner för personer som befinner sig i dessa situationer. Detta kan tolkas som att utdraget är en beskrivning av samhällets övergripande värderingar gällande sexuella handlingar. Således kan det beskrivas som att de som informerar personer med IF försöker visa på det som Gagnon och Simon (2006) beskriver i sin teori som kollektiva skript och således accepterade sexuella handlingar utifrån samhällets. Citatet poängterar vikten att prata om dessa ämnen och inte ignorera om situationer förekommer. Som Löfgren-Mårtenson (2009) skriver i sin bok, *Hur gör man?*, kan situationer likt denna uppstå på grund av okunskap, men att detta snarare beror på de som ska förmedla kunskapen och inte individen själv. Således kan det tolkas som att det är personalen som har misslyckats att informera om ämnet, vid upptäckt av eventuell försäljning eller köp av sex än att individen ska

skuldbeläggas. Citaten ovan beskriver vad som är olagliga handlingar. Följande citat beskriver i vilka konstellationer, relationer och vem som skulle kunna gå över gränsen och utföra dessa olagliga handlingar.

Både killar och tjejer kan bli utsatta för övergrepp. Den som utsätter en kan ha samma kön som man själv. Eller ett annat. (...) Den som utsätter en kan vara yngre, äldre eller lika gammal. (...) Man kan bli utsatt för ett övergrepp av någon man känner väl. Till exempel en som man är ihop med. Eller någon i ens familj.

- Privatliv

Utdraget kan tolkas bredda bilden av vem en förövare kan vara för personerna med IF som blir informerade utifrån materialet. Gagnon och Simon (2006) skriver att enligt teorin om sexuella skript lärs förståelse om hur och med vem sex är tillåtet med genom interaktion med andra. Informationen är därav av största vikt, då en persons bild av vem en förövare kan vara för att sexuella handlingar ska klassas som övergrepp, kan vidgas. Vidare visar citatet på att övergrepp kan ske i andra relationer än den heterosexuella och öppnar således för andra sexuella skript än den heterosexuella. Scheff och Starrin (2013) skriver utifrån begreppet skam att det är i interaktionen med andra människor som skam uppstår när individen tror att någon ser på dem som avvikande. Texturvalet kan därmed tolkas avlägsna skam från den som har utsatts för sexuellt övergrepp. Då texturvalet framhåller att det alltid är övergrepp ifall någon gör något mot någons vilja, oavsett vem det är och oavsett vad för kön både offer och förövare har. Benämningen av variationen av förövare kan tolkas normalisera att alla kan utsättas för övergrepp, samtidigt som författarna till materialet fördömer själva händelsen. Offret för händelsen förklaras som fri från skuld oavsett var och vem som gör övergreppet. Trots ovanstående citat om att det kan vara vem som helst, oavsett kön som begår ett övergrepp visar nästa citat på ett inte lika inkluderande förhållningssätt.

Om en kille ligger med sin flickvän fast hon inte vill, är det brottsligt?

- Sexbyrån

Citatet blir intressant i kontrast till det föregående citatet, då ovanstående citat explicit skriver att det är en kille som utsätter sin flickvän för ett övergrepp och

antyder på att det är killar som är förövare. Det analyserade materialet är genomgående normkritiskt, men det förekommer ändå meningar likt denna, som antyder på samhälleliga förväntningar om killen som förövare och det heterosexuella paret. *Sexbyrån* hade i detta fall kunnat undvika att skriva på ett sätt där det antyds att kön påverkar frekvensen av ett beteende, genom andra ordval.

6.1.4 Sätta gränser

I föregående kategorier är det tydligt att det finns gränser för var och med vem som relationer och sex får ske och när handlingar blir olagliga. Dessa gränser tolkas sättas av andra än av personer med IF själva. Följande kategori beskriver däremot när det analyserade materialet uppmanar individer med IF att själva sätta gränser och markera sitt privatliv. Genom uppmaningen blir även de som lär ut materialen uppmärksammade på att individer med IF har rätten att sätta dessa gränser. I utdraget nedan beskrivs en situation när personal inte respekterar privata gränser.

De är kära och sitter i en soffa på Linnéas boende och myser med varandra. En personal avbryter dem och Anna och Linnéa går in till Linnéas lägenhet. Linnéa gråter och Anna tröstar henne. Personalen kommer in på rummet Linnéa blir arg på personalen och skriker. (...)
Filmen visar på orättvisor som en del själva varit med om.

- Sex för alla

Paret som i detta fall är samkönat befinner sig i en LSS-bostad, vilket betyder att personal finns tillgänglig för hjälp och stöd i vardagen, för att tillförsäkra individer med IF ett gott liv och att leva som andra i enlighet med 5 och 6 §§ LSS (SFS 1993:387). Citatet ovan visar på gränser mot personal, samt acceptans kring ett homosexuellt skript. Genom interaktionen när materialens innehåll lärs ut menar Gagnon och Simon (2006) att bilden av accepterat beteende breddas och möjliggör utvecklandet av sexuella skript enligt Skript-teorin. Då materialen inte enbart visar det heteronormativa ökas möjligheten för identifikation och blir möjligen en förutsättning för att individer ska kunna visa andra sexuella uttryck. Fortsättningsvis beskrivs personalen i utdraget gå över Linneas gränser. Anledning till avbrytandet är förmodligen baserat på personalens rädsla för

utsatthet, vilket Wickström, Larsson och Höglunds (2020) och Löfgren-Mårtensson (2005) beskriver i sin forskning som en anledning till att personal går över individers gränser i sexuella sammanhang. Utdraget visar dock på att detta agerande är fel och att individer med IF bör sätta gränser gentemot personal. De analyserade materialen förmedlar inte enbart en uppmaning till att personer med IF ska sätta gränser mot personal utan även mot föräldrar.

Föräldrar och personal får inte bestämma att du inte får ha sex. Om du är över 15 år bestämmer du över det.

- Privatliv

Citatet förtydligar för personer med IF att de har rätt att ha relationer och att uttrycka sig sexuellt på boenden och i hemmet så länge de är över 15 år. Detta kan tolkas som förmedling av det Gagnon och Simon (2006) beskriver inom skript-teorin som ett åldersadekvat kollektivt skript för när sex är lagligt, för Sveriges befolkning. Det ska alltså inte finns någon skillnad för när individer med eller utan IF förväntas utöva sina sexuella rättigheter. I och med detta framhålls det förhållningssätt som beskrivs i medborgarrättsdiskursen och styrkeperspektiv som Healy (2013) skriver om. Individen uppmanas motsätta sig personalens och föräldrarnas upplevda expertis om vad som är deras bästa och att istället värna om sitt självbestämmande utifrån egna upplevda behov eller önskningar om när en vill ha sex (jfr. Healy 2022). Citatet uppmanar även föräldrar och personal till ett förhållningssätt likt styrkeperspektivet. De ska se att individen, oavsett funktionshinder, innehar rättigheten att kunna välja sex. Healy (2022) beskriver detta som att se bortom hämmande kategoriseringar för att inte fortsätta att konstruera barriärer för utövandet av sex för personer med IF.

6.2 Valfrihet är att vara som andra

I följande tema och kategorier beskrivs en valfrihet gällande relationer och sex genom kategorierna *valet av olika relationer*, *valet av sex* och *valet av preventivmedel*. Valfriheten indikerar att vara som andra, vilket är enhetligt med vad som står i mänskliga rättigheter och LSS-lagstiftning.

6.2.1 Valet av olika relationer

I följande kategori framställs den inkluderande syn som de analyserade materialen har om relationer. Det är inte enbart inkluderande genom att framhålla att

relationer kan se olika ut, utan även genom att livet inte behöver innehålla relationer. Om valet däremot är att välja relationer i livet beskrivs individen i relationen, som viktigare än relationen. Relationer bör alltså inte ses som ett överordnat syfte i livet. Det framhålls även att relationer inte behöver vara av romantisk karaktär, utan att vänskapliga relationer är lika värdefulla. Materialen visar uppfattningen att det är valmöjligheten som skapar det goda livet och inte specifikt kärleksrelationen eller en relation. Följande citat beskriver därför vikten av att de som informerar personer med IF utifrån materialen lyfta fram andra relationer än kärleksrelationen och samtidigt visa på likheterna mellan olika relationer. Liknande citat går även att se i *Sex för alla, Skolverket, Dejtingkursen: När för alla* och *Sexualupplysning för alla*.

Ett bra sätt att tilltala alla är visa på att kärleksrelationer och vänskapsrelationer ofta innehåller liknande saker som tillit, förtroende, göra roliga saker ihop, dela intressen med mera.

- Sexbyrån

Ovanstående citat kan liknas vid den varierande betydelse som relationer har, samt att inte alla nödvändigtvis vill ha en kärleksrelation. Det visar även på variationen av anledningar till att ingå i en relation. I Wit, Van Oorsouw och Embregts (2020) forskning beskrivs att personer med IF ansåg att relationer var ett mål i sig och att kärleksrelationer ökade välbefinnandet medan andra beskrev kärleksrelationer som oviktigt. Utdraget ovan kan därmed tolkas som ett sätt för de som informerar personer med IF att försöka införliva idén om att kärleksrelationer inte är viktiga för sakens skull utan bör innehålla exempelvis det som beskrivs i utdraget. Följande citat beskriver ännu ett förhållningssätt till relationer och motsättning till idén om relationens vikt för välbefinnande.

Att vara själv behöver inte alls vara jobbigt. Det kan vara skönt och bra, och passa en själv perfekt

- Privatliv

Citatet ovan normaliserar att vara ensam och att vilja vara ensam. Huvudsaken är att valet av att leva i en romantisk eller vänskaplig relation, eller att inte leva i en relation alls, är ett individuellt val. Implicit säger citatet att föreställningar om att

en viss typ av relation, inte bör vara vägledande i valet av relation, utan bör utgå från individens egna behov och drömmar. Utdraget tillskriver individen självbestämmande, genom att visa på valmöjligheter och tvivlar inte på individens kapacitet att göra detta val, vilket Healy (2022) skriver definierar styrkeperspektivet. Wit, Van Oorsouw och Embregts (2020) skriver i sin forskning att oron för ensamhet var en anledning till att personer med IF inledde relationer. Personer med IF beskriver ofta även kärleksrelationer som eftersträvansvärt, skriver Löfgren-Mårtensson (2005) i sin avhandling. Utifrån kärleksrelationer som ideal kan dess motsats leda till skamkänslor, då en inte uppnår idealen, liksom Scheff och Starrin (2013) skriver. Således kan strävan efter att ingå i en relation bero på oron för eventuell skam. Att normalisera ensamhet och att vänskapsrelationer är lika viktiga som romantiska, ifrågasätter följaktligen relationer som det eftersträvansvärda och kan leda till en ändrad syn på ensamhet och ökar valmöjligheten kring relationer eller icke-relationer. Valmöjligheten av utformandet av relationer breddas ytterligare genom följande citat.

Kan man dejta flera personer samtidigt? Kan man vara ihop med flera personer samtidigt?

- Sexbyrån

Texturvalet ovan kan tolkas som uppmuntring till ifrågasättande av tvåsamhetsnormen och således visa för personer med IF att det finns fler sätt att leva på än i en tvåsamhetsrelation. Detta kan vara ett sätt att identifiera polyamoröshet, vilket är ett skript som existerar men som tolkas vara ett avvikande sådant. Gagnon och Simon (2006) skriver att normalisering av ett avvikande skript möjliggör samhällelig acceptans gällande det avvikande. Detta möjliggör på sikt att skriptet kan bli en del av det kollektiva, vilket i sin tur förenklar att göra det till en del av sitt intrapsykiska skript, då det intrapsykiska skriptet präglas av det kollektiva skriptet (ibid.). I detta fall normaliseras polyamoröshet och ifrågasätter det som framkommer i tidigare forskning, både det Löfgren-Mårtensson (2009) skriver om att personer med IF inte förväntas ha avvikande sexualiteter, samt det Deffew et al. (2021) skriver att det existerar en diskussion kring huruvida personer med IF kan ha kärleksrelationer alls. Att

normalisera polyamoröshet genom uppvisandet av det som ett alternativt leverne innebär också att eventuell skam som Scheff och Starrin (2013) skriver att det kan innebära att inte leva upp till samhällets ideal avlägsnas från att leva utanför tvåsamhetsnormen. Följande citat presenterar vikten av att personer med IF bör reflektera kring egna önskningar om hur de vill att en relation ska vara.

Vem är det egentligen jag söker? Och vad är det jag vill ha ut av en relation? Genom att fundera över vad som är viktigt i en relation blir det lättare att både kommunicera sina behov och märka om något inte känns rätt.

- dejtingkursen: Nån för alla

Wit, Van Oorsouw och Embregts (2020) samt Löfgren-Mårtenson (2005) skriver i sin forskning att det är eftersträvansvärt för många personer med IF att ingå i en relation. Därför blir det viktigt att poängtera att en relation inte är viktigare än individen själv, bland annat genom att fundera på vem det är personen söker men även att relationen ska bidra med något. Citatet visar att personer med IF är kapabla att märka ifall något inte känns rätt och att kunna välja bort oönskade egenskaper, vilket går att likna med förhållningssättet för personer med IF som Healy (2022) framhåller som styrkeperspektivet. Vidare beskriver citatet nedan att en individ kan känna sig begränsad i en relation.

Börja med att berätta att det är vanligt att känna att en inte har rätt att ställa krav eller uttrycka behov, men att detta är viktigt i alla relationer

- dejtingkursen: Nån för alla

Citatet framhåller information till personer med IF om vikten av att beakta sig själv i relationen och att kunna påtala detta till den andra parten i relationen. Engwall (2004) uttrycker att partnerskap historiskt har varit ett sätt för individen att betraktas som normal, vilket kan ha resulterat i att personer föredragit att ha en relation och betraktas som normal framför att fundera på relationens faktiska karaktär. Scheff och Starrin (2013) skriver att personers strävan efter att betraktas som normal och att leva upp till ideal är en reaktion på rädslan för eventuell skam som det skulle innebära att inte leva upp till idealen. Därav blir alla citaten i denna kategori en del i att försöka ändra synen för personer med IF kring vad idealet för

relationer är, genom att visa på olika relationer och valmöjligheter. Som ett resultat blir det även möjligt att ställa krav i en relation om rädslan och skammen för att förlora relationen och rädslan för att vara ensam, minskar.

6.2.2 *Valet av sex*

I denna kategori redogörs för hur de analyserade materialen visar en bredare syn av vad sex är och kan vara, vilket författarna av materialen vill förmedla genom inkluderandet av alla sexualiteter och människor. I kategorin presenteras även aspekten av att en kärleksrelation inte nödvändigtvis behöver innehålla sex och att sex inte enbart sker i kärleksrelationer eller mellan två parter. Variationen mellan sexpraktikerna öppnar för ytterligare valmöjligheter för personer med IF och implicerar att kunna leva som andra, som följande citat är ett exempel på.

En del vill hångla med killar, andra vill hångla med tjejer några bryr sig inte om vilket kön den de hånglar med har. (...) Den här bilden visar tre tjejer som har sex tillsammans. (...) Det finns många som inte bryr sig om sex. Och som aldrig vill ha det.

- Privatliv

I citatet förkastas normativa föreställningar gällande heterosexualitet, tvåsamhet och förväntan på en persons önskan om sex. Det avvisar det heterosexuella skriptet, vilket Löfgren-Mårtenson (2011) menar i sin forskning är det dominerande i undervisningen för personer med IF. Utifrån det heterosexuella skriptet försöker personalen agera skyddande, för att personer med IF inte ska behöva utsättas för sanktioner utifrån ett avvikande sexuellt skript, agerandet kan tolkas som det Nilsson (2008) förklarar som pastoralmakt utifrån maktteori. Den pastorala makten kan även fungera förebyggande för den eventuella skam det skulle kunna innebära att ha ett avvikande sexuellt skript (jfr. Scheff & Starrin 2013). Citatet öppnar för ett homosexuellt, polyamoröst och ett asexuellt skript. Åskådliggörandet av andra skript förenklar individens eventuella applicerande av dem på det intrapsykiska skriptet, enligt sexuella-skriptteorin (Gagnon & Simon 2006). Nästföljande citat breddar bilden ytterligare för vad sex är för personer med IF och framförallt att sex också kan vara med sig själv på olika sätt.

Ett sätt att göra sex mer tillgängligt är att utmana bilden av vad sex är och omfatta även sådant som smekningar, fantasier, närhet och onani – istället

för att stirra sig blind på att samlag kan leda till graviditet, sjukdomar och övergrepp.

- Skolverket

I citatet framhålls att normkritisk undervisning breddar bilden av sex och vad det är. Stycket tolkas som en uppmaning för de som informerar personer med IF att vara uppmärksamma på att inte ge en snäv definition av sex, för att möjliggöra inkluderande av alla som lyssnar. Texturvalet inkluderar fantasier och onani i vad som betraktas vara sex, vilket beroende på olika funktionsförmågor, men också valfrihet kan vara det enda sättet att ha sex på. Wit, Van Oorsouw och Embregts (2020) skriver i sin forskning att personer med IF anser bland annat hålla handen och kyssar vara delar av sex, vilket innebär att individer själva inkluderar dessa handlingar och att det därför är av vikt att poängtera för de som informerar, att sex är olika. Innefattandet av olika sexpraktiker avlägsnar också eventuell skam det skulle kunna innebära att ha avvikande sexpraktiker eller ingen alls (Scheff & Starrin 2013). Vidare kan texturvalet tolkas utgå från ett styrkeperspektiv, då citatet explicit anger att ett positivt förhållningssätt är att föredra framför att fokusera på negativiteter i tillgängliggörandet av sex för personer med IF, liksom Healy (2022) skriver är utmärkande för styrkeperspektivet. Även nästa citat utmanar bilden av vad sex är.

BDSMF är en förkortning som betyder flera saker. Det kan betyda att en del personer tycker om att låta andra bestämma över dem när de har sex. “Det kan också betyda att man tycker det är skönt när det gör ont på en själv eller på någon annan”....

- Sex för alla

Utdraget breddar ytterligare synen på vad sex är, då en avvikande sexpraktik som inte är idealbilden i samhället presenteras. Åskådliggörandet av BDSMF normaliserar praktiken, vilket Scheff och Starrin (2013) menar kan motverka känslan av skam i en handling. I citatet frångås även uppfattningen kring personer med IF som i behov av skydd, då citatet öppnar för sexpraktiker som faktiskt innehåller våld, fast på ett njutbart vis. Genom att exemplifiera olika sexpraktiker implicerar citatet att personens sexuella skript är dess egna val så länge inläring av olika skript sker och att individen själv har resurser att dra gränsen för när

något är njutbart eller ej, vilket visar på ett styrkeperspektiv (Healy 2022). Ovan presenteras olika definitioner av sex medan följande citat beskriver anledningar till att ha sex. Till att börja med förtydligas att relationer inte är den enda anledningen till sex.

Man måste inte ha sex bara för att man är ihop (...) Man kan ha sex fast man inte är kär i personen. Till exempel med en kompis.

- Privatliv

Citatet visar en inkluderande syn på viljan att ha sex, även utan relation, samt oviljan till att ha sex, i en relation. Citatet öppnar för att sex inte nödvändigtvis är beroende av en kärleksrelation, eller att en kärleksrelation är beroende av sexet. Fortsättningsvis visar materialet på olika anledningar till att vilja ha sex.

Vi pratar mycket om *varför* man har sex och *varför* man inte ska ha det. Anledningar att ha sex kan vara: personen är upphetsad, det känns pirrigt och skönt i kroppen, det känns roligt, spännande och bra.

- Skolverket

Utifrån citatet antyds att sex är som vilken aktivitet som helst, men med förbehållet att det måste kännas bra och att det ska vara av egen vilja. Det kan tolkas som ett implicit sätt att nämna vikten av samtycke och att samtycket är minst lika viktigt i en relation som utan en relation, samt att en relation inte är viktigare än individens känslor inför sex. Wit, Van Oorsouw och Embregts (2020) nämner i sin forskning att personer med IF har uppfattningen att relationer möjliggör sex med andra. Annan tidigare forskning pekar både på positiva och restriktiva attityder gentemot att personer med IF har sex med andra (Wickström, Larsson och Höglunds 2020; Deffew et al. 2021). Däremot är det otydligt kring hur forskningen presenterar uppfattningen kring sex utanför relationer. Genom att visa på att både sex i och utanför relation är accepterat så länge det är individens önskan blir citatets förhållningssätt ett sätt att normalisera sex utanför relation. Således kan normaliseringen leda till att individen applicerar detta på sig själva och formar sitt intrapsykiska skript därefter, då intrapsykiska skript likt Gagnon och Simon (2006) skrivas av kollektiva skript. Citaten förmedlar också att det är accepterat att säga nej till sex i en relation samt att ha sex utanför en

relation, acceptansen och den möjliga normaliseringen kring sex gör att skammen kring det avlägsnas (Scheff & Starrin 2013). Detta skulle kunna göra att fler personer med IF utgår från sig själva när de gör valet att ha sex eller att avstå.

6.2.3 Valet av preventivmedel

I denna kategori beskrivs hur det analyserade materialet förmedlar att användning av preventivmedel är valfritt och att individer kan uppleva både för- och nackdelar med detta. I citaten nedan presenteras hur preventivmedel är valfritt att använda för personer med IF och att det är individuellt hur preventivmedel fungerar.

Brukarens val av preventivmedel ska grunda sig i vilket preventivmedel hen upplever skulle passa bäst för just sin kropp och sitt liv

- Fråga, lyssna, var intresserad

I utdraget presenteras att valet av preventivmedel inte är upp till personal eller anhöriga utan individen själv, vilken också är enhetlig med mänskliga rättigheter gällande fysisk integritet och rätt till sitt privatliv. Uppmaningen i citatet riktar både till personal och personer med IF att det är deras rätt att själva bestämma. Citatet uppvisar en motsättande bild av preventivmedel än den som framkommer i Wickström, Larsson och Höglunds (2020) forskning, då brukare inte alltid upplevs veta varför de tar preventivmedel. Inte enbart valet av preventivmedel framhålls i materialen, utan även att brukandet av preventivmedel är en valfrihet vilket visas i citatet nedan.

Om man ska ha sex kan man vilja skydda sig

- Sex för alla

Citatet ovan frångår den tvingande syn på preventivmedel som Engwall (2004) framhåller har funnits historiskt. Citatet visar istället på en valfrihet kring att skydda sig vid sex, vilket i motsättning mot historien framhåller att individen själv är duglig och mogen att ta beslut kring eventuellt skydd vid samlag, egenskaper som Healy (2022) presenterar som karaktäristiska för styrkeperspektivet. Citatet visar också, i enlighet med styrkeperspektivet att det inte fokuserar på eventuella konsekvenser av att inte skydda sig, utan på att individen är mottaglig för informationen och kapabel att själv ta beslut. Vidare frångår citatet även den allmänna uppfattningen som Olayinka, Oloidi, Northway och Prince (2020)

presenterar i sin forskning, kring att personer med IF är sårbara och i behov av stöd och öppnar istället för valfrihet med hjälp av information i situationer som faktiskt kan innebära risker. Även nästa citat visar på att användandet av preventivmedel inte är självklart och att det kan finnas nackdelar med skydd.

Vad finns det för för-och nackdelar med kondomer? Vad kan man göra åt nackdelarna?

- Sexbyrån

Ovanstående utdrag antyder att det kan finnas nackdelar med användandet av kondom, vilket uppmuntrar personer med IF att själva bestämma vad de anser gällande användandet. Det öppnar för ett fritt tänkande gällande skydd vid samlag, något som historiskt har uppfattats som näst intill tvingande. Att frånga dessa föreställningar och öppna för valfrihet är att tillskriva personen med IF rätten att tänka självständigt, välja fritt och således vara som andra, vilket framgår i LSS-lagstiftningen är en rättighet för personer med IF (SFS 1993:387).

Samtliga citat i kategorin beskriver inte ansvaret över preventivmedel tillskrivas något speciellt kön, utan visar på könsneutralt ansvar genom att utesluta benämningen av kön. Detta implicerar att alla har samma rättigheter/skyldigheter att ansvara över skydd vid sexuella handlingar. Genom historien och i tidigare forskning har kvinnan framhållits som ansvarig för preventivmedel, en bild som personalen har vidmakthållit genom att vara mer angelägna att informera kvinnor än män kring preventivmedel skriver Wickström, Larsson och Höglunds (2020) i sin forskning. Angelägenheten att informera framförallt kvinnor om preventivmedel kan kopplas till oron som författarna (ibid.) framhåller funnits hos personalen gällande att brukare skulle bli gravida, samt att oönskade graviditeter även ansetts som misslyckanden bland personalen. Trots att en del personal ser graviditeter som ett misslyckande från sin sida betyder det inte nödvändigtvis att det ses som ett misslyckande från brukarens sida. Därav ska inte personalens känsla av oro och misslyckande begränsa personer med IF:s val av att använda preventivmedel, vilket visar på att information likt citaten ovan är av vikt för att individen ska få självbestämmanderätt över något som är en mänsklig rättighet (Socialdepartementet 2008).

6.3 Är ja alltid ett ja?

I följande tema och kategorier presenteras hur de analyserade materialen förklarar komplexiteten med samtycke för personer med IF och vems ansvar det är att undersöka om samtycke finns. Utöver förklaring av samtycket presenteras också en uppmaning till att även personer med IF behöver ta initiativ för sex eller närhet. Kategorierna är *Kroppen eller talet*, *Ansvar* och *Initiativ*. Till skillnad från temat *inom och bortom gränserna* förklarar detta tema snarare hur samtycke förmedlas och ämnar belysa möjligheter snarare än begränsningar.

6.3.1 Kroppen eller talet

I följande kategori beskrivs vikten av att säkerställa att det finns samtycke när någon vill ha sex med en annan person. Däremot kan det vara svårt att navigera kring hur samtycket ska säkerställas. Det framhålls i det analyserade materialet att det går att läsa av kroppen för att få en uppfattning om personen vill ha sex eller ej. Dock följer detta påstående av att det ändå är det verbala samtycket som är det säkraste sättet att undersöka om det finns samtycke eller ej. Citatet nedan beskriver en tydlig uppmaning till vikten av språket för att vara säker på att den andre vill och samtycker.

Det enda sättet att vara helt säker på om någon annan vill ha sex är genom att fråga den personen och få ett ja tillbaka.

- Sex för alla

Trots uppmaningen om att språket är det enda sättet att säkerställa samtycke följs uppmaningen av att ett verbalt "ja" inte nödvändigtvis betyder att det finns samtycke i citatet under.

Lyft att ibland kan en få både ja- och nej-signaler av en person. Det kan till exempel vara en person som både säger att den vill men samtidigt ligger och spänner sig.

- Sex för alla

Citaten är skrivna ur en främjande syn på att det går att ha sex med andra så länge samtycket är tydligt formulerat vilket även *sexualupplysning för alla* beskriver genom att benämna passivitet som det viktigaste indiciet på att någon inte vill. Däremot blir det svårtolkat om vad som verkligen är ett samtycke när materialet

framhåller att ett verbalt ja är det enda sättet att få ett samtycke, samtidigt som materialet säger att ett verbalt ja inte alltid innebär samtycke. Deffew et al. (2021) skriver i sin forskning om personals osäkerhet kring huruvida personer med IF har möjligheten att förstå sex och samtycke. De motsägelsefulla citaten ovan kan tolkas som att även det analyserade materialet förmedlar osäkerheten kring huruvida det finns ett säkert sätt att fastställa om ett samtycke finns eller ej och om det är möjligt. Förhållningssätt gentemot samtycket kan liknas vid utövandet av pastoralmakt, som Järvinen (2013) beskriver som en positiv, men styrande makt. Styrande i den mån att det beskrivs som svårt att avgöra ett samtycke och att det i sin tur skapar osäkerhet för de personer med IF som får höra beskrivningen. Genom information om hur en individ måste läsa av samtycke blir sex och tolkningen av samtycket upp till individen och således en privat angelägenhet. Samtycket ska alltså tolkas utan hjälp från utomstående, vilket kan bli problematiskt då vissa personer med IF kan ha svårigheter med just avläsandet av signaler (Löfgren-Mårtenson 2009). I själva verket är detta möjligen en situation då stöd i tolkningen hade kunnat möjliggöra sex och minskat sexuell utsatthet.

Trots det ambivalenta i att läsa av ett samtycke går det att finna ett inkluderande förhållningssätt i citaten. Citaten beskriver sex med en person och inte med ett visst kön. Genom att göra materialen könsneutralt visar det visserligen inte på alternativa sexuella skript än det heterosexuella skriptet, men det reproducerar inte heller det heterosexuella skriptet som det enda accepterade kollektiva skriptet i samhället. Gagnon och Simon (2006) förklarar hur inlärd sexuell skript påverkar vad individen upplever som möjligt att visa upp för andra och sig själv. Att inte benämna ett specifikt skript möjliggör inläringen av att kön inte nödvändigtvis spelar roll. Det kan också skapa en igenkänning av det intrapsykiska skriptet vilket Gagnon och Simon (2006) förklarar beskriver den sexuella läggningen.

6.3.2 Ansvar

I föregående kategori har komplexiteten kring huruvida ett samtycke är giltigt eller ej analyserats. I följande kategori introduceras hur det analyserade materialet presenterar vems ansvar det är att bekräfta samtyckets existens i en sexuell

aktivitet, samt vems ansvar det kan vara om gränser överskrids och sex övergår i övergrepp. Följande citat visar på ansvaret under hela akten.

Låt deltagarna ge exempel på olika sätt att kolla av om samtycke finns, exempelvis “känns det här bra?” vill du att jag gör på något annat sätt? Vill du hellre bara hångla?

- Sex för alla

Utdraget ovan inverkar acceptande genom att öppna för att på olika sätt fråga om samtycke. I citatet läggs ansvaret för samtycket på den som vill göra något, för att säkerställa att den andra personen vill samma sak. Således lär materialen ut till personer med IF att det alltid är bäst att fråga flera gånger och på olika sätt för att säkerställa att den andra vill samma sak. Denna uppmaning kan vara ett resultat av personal och föräldrars föreställningar om personer med IF som framhålls i Olayinka Oloidi, Northway och Princes (2020) och Löfgren-Mårtensson (2005) forskning, gällande dels rädslan för att personerna ska bli utsatta, dels rädslan för att de ska utsätta andra för sexuella övergrepp och upplevs därmed som mer sårbara.

Citatet kan även tolkas ge en acceptande bild av att ångra sig under aktens gång och att ett samtycke vid en tidpunkt inte nödvändigtvis betyder samtycke senare. Informationen riktar sig därför till båda parter i en sexuell situationen. Det blir båda parter ansvar att dels vara transparent ifall en person ångrar sig, men också vara acceptande ifall en person drar tillbaka sitt samtycke. Trots att ansvaret läggs på den som vill, ger citatet även en acceptande syn på att få ett nej och att det går att fortsätta, fast på ett annat vis. Scheff och Starrin (2013) förklarar att skam uppstår som ett resultat utifrån föreställningen om att andra uppfattar en negativt och att det är en känsla som försöker undvikas. Genom att försöka beskriva att det inte är skamfullt att få ett nej eller att säga nej under aktens gång kan också den upplevda föreställningen bli positiv. Därmed kan fler våga säga nej när det inte kommer med en rädsla för skam. Även nästa citat beskriver ansvaret som den som vill har, men i denna situation när gränser för vad sex är har överskridits.

Många våldsutsatta personer känner skuld och skam över vad de har utsatts för. Viktigt att du som personal visar förtroende och respekt.

- Malmö

Citatet ovan normaliserar känslan av eventuella skuld-och skamkänslor efter ett övergrepp och på det viset avlägsnar dessa genom att visa att personal inte ska ha en negativ uppfattning om dessa individer. Det blir även en uppmaning gentemot personal att deras förhållningssätt påverkar individers känsla av skam. Scheff och Starrin (2013) beskriver att det är i just interaktionen som skam kan uppstå om någon upplever sig ha gjort något negativt och avvikande. Utdraget implicerar att det aldrig är personen som har blivit utsatts ansvar att något skett, utan att det är den som utsätter som har ansvar för samtycket. Det visar att den som utsätter är avvikande och borde känna skam. Däremot visar följande citat att alla under en sexuell situation har ansvar att säga nej.

Vill den andra något som du inte vill? Berätta att du inte vill. Man behöver aldrig göra sådant som inte känns bra

- Privatliv

I texturvalet ovan talas det fortsatt om samtycke, men ansvaret för samtycket beskrivs av materialet läggas på den som inte vill. Citatet fungerar även stärkande då citatet beskriver att en person aldrig behöver göra något som denne inte vill, samt accepterande till avböjandet av ett samtycke och att det inte ska vara något skamfyllt (jfr. Scheff & Starrin 2006). Genom att fungera stärkande att personen själv kan säga nej, genererar det ett skydd som individen själv kan ha. Möjligen kan det leda till att det skyddsbehov som Deffew et al. (2021) framhåller att andra upplever kring personer med IF minskar utifrån information likt denna. Utifrån rädslan för övergrepp är det av vikt att personer lär sig att säga ifrån när något känns obekvämt. I detta fall ses individen som inte vill någonting, kunna känna av då något är fel och behöver inte skyddas från sex. Healy (2022) beskriver detta som att anta ett styrkeperspektiv gentemot individer genom att inte förminska deras kapacitet att kunna känna av situationer. Slutligen beskriver följande citat att även utomstående personer kan behöva ta ansvar.

Ella och Klara får ögonkontakt. Klara reser sig ur soffan och sätter sig mellan Ella och Kim.

- Sex för alla

Klara som presenteras i citatet tar ansvar för att inte andras gränser ska överträdas. Återigen visas komplexiteten med samtycke, i detta fall att det är allas gemensamma ansvar att stoppa möjliga övergrepp. Sammanfattningsvis framhåller de analyserade materialen ett könsneutralt förhållningssätt genom ordval som *personer*, *andra* och i det sista citatet det könsneutrala namnet *Kim*. Således beskrivs inte ett visst kön vara ansvarigt för samtycket. Samtidigt som det även visar på att alla kan bli utsatta eller behöva öva på att säga nej. Barlebo Wenneberg (2012) beskriver verkligheten som konstruktioner med avstamp i socialkonstruktivismen där verkligheten till viss del konstrueras genom språklig användning som i detta fall genom benämningar som person. Därmed blir inte ett visst kön konstruerat som förövare eller som ansvarig vid sex i dessa citat.

6.3.3 *Initiativ*

Trots att samtycke får stort utrymme i det analyserade materialen och i tidigare kategorier finns det även en del av materialen som fokuserar på steget innan problematiken att läsa av ett samtycke, nämligen att ta initiativ för sex eller närhet vilket följande kategori framhåller.

Ofta lär sig elever att de ska fråga rakt ut och säga nej när de inte vill, och det är naturligtvis bra. Samtidigt har det funnits en avsaknad av metoder för att visa komplexiteten i att ta initiativ till närhet eller sex.

- Sexualupplysning för alla

Det som formuleras ovan är alltså en uppmaning till de som tar del av materialen att personer med IF har rätt till sex men att det är upp till individen själv att ta initiativ. Förhållningsättet som framträder går att likställa med vad Healy (2022) beskriver som styrkeperspektivet. Det blir inte enbart fokus på hinder och kategoriseringar som kommer med en IF utan materialet framhåller istället kapaciteten att kunna fråga om sex och närhet om så önskas, utan att det leder till sexuella övergrepp. Citatet visar på en kontrast från det som en gång var, att enbart lära sig att säga nej till det som visas nu. Kunskapen att säga nej är meningslöst om det inte är någon som vågar fråga. Dock kommer inte initiativet utan risker för ett sårat självförtroende som citatet nedan beskriver.

Säg att det är okej att känna sig besviken, men att man behöver ta emot nej med respekt för den andre. Det kan underlätta att byta aktivitet och göra något annat tillsammans som båda (eller alla) vill.

- Sexualupplysning för alla

I utdraget förtydligas hur det kan bli om en fråga inte besvaras på önskat vis. Utdraget tydliggör även att det ska räcka att säga nej en gång för att förfrågan inte ska övergå i tjat. Däremot betyder det inte att hen som frågat aldrig mer kan fråga, vilket texturvalet försöker framhålla genom att beskriva att ett nej-svar på en fråga inte förstör relationen. Uppmaningen till att ta initiativ och att fråga kommer därmed inte utan uppmaningen om att acceptera ett nej. Detta kan tolkas som en förståelse för risken med initiativ om individen inte accepterar ett nej. Healy (2022) beskriver utifrån styrkeperspektivet att inte ignorera riskfyllda situationer men försöka se hur dessa kan överkommas med styrkor vilket görs i citatet. Dock visar utdraget på att denna risk går att överkomma med individens styrkor att kunna byta fokus vid besvikelse. Det kan tolkas som att ett nej kan väcka känslan av skam, för att individen ska veta gränssättningar som inte ska överstigas för att bibehålla god relation till den tillfrågade i liknelse med vad Scheff och Starrin (2013) förklarar med begreppet skamfrihet. Istället för att känna för stor skam och ignorera den upplevda skammen likt skamlöshet vid ett nej och möjligen gå över någons gränser. Scheff och Starrin (2013) skriver fortsättningsvis att skam i denna bemärkelse blir konstruktiv istället för destruktiv, dittills skammen inte hämmar individen att våga fråga igen. Att fråga och få ett negativt svar och acceptera svaret beskrivs som rätt sätt att agera utifrån samhällliga normer och försöker beskrivas som mildt skamfullt. Däremot att inte acceptera ett nekande svar förmedlas vara skamfullt och något andra kommer uppleva som fel.

7. Avslutande diskussion

Syftet med studien var att undersöka hur material och metodstöd informerar om sexualitet för personer med IF med frågeställningarna på vilket sätt beskrivs relationer i materialen för att informera personer med IF? Hur beskrivs uppfattningen kring sex i materialen för personer med IF? Hur informeras personer med IF om samtycke utifrån materialen? Slutsatsen blir att det inte finns några tydliga gränser som definierar vad en relation eller sex är, utan att alla typer av sex och relationer är accepterade och att det är frivilligt att ingå i dessa. Följaktligen beskrivs sex och relationer utifrån ett normkritiskt perspektiv, vilket är en stor distinktion från vad tidigare forskning visar om uppfattningen av vilka sexuella läggningar som personer med IF antas ha (Löfgren-Mårtensson 2005; Löfgren-Mårtensson 2009). Trots den accepterande och inkluderande bild som framgår i analysen blir en annan slutsats att även vissa begränsningar framhålls, som att ålder och intellekt kan inverka på risken för att någon utsätts i en relation. Även porr beskrivs som en risk i relation till sex och presenteras med förbehåll om försiktighet. Slutligen i analysen presenteras materialens beskrivning av samtycke. En slutsats som kan dras utifrån detta är att det verkar existera en ambivalens kring huruvida personer med IF kan fastställa ett samtycke. Detta skulle kunna intensifiera tankesättet som beskrivs i Olayinka Oloidi, Northway och Princes (2020) forskning som den allmänna uppfattningen kring individer med IF:s oförmåga att samtycka, vilket skapar bilden av personer med IF som sårbara. Visserligen kan denna ambivalens vara ett resultat av att materialen inte riktar sig till en specifik funktionsnivå av IF och att materialen därför upplevs ambivalenta, då den som utbildar behöver anpassa materialen till publiken.

Det är viktigt att ha i åtanke att samtliga analyserade material är skrivna i samspel med individer som själva har IF, i olika omfattning. Detta gör att det är svårt att fastställa om det är någon utomstående utan IF som bestämt vissa delar eller om det är personer med IF. Däremot går det att fastställa att slutprodukten av materialen är det de ansvariga för materialen som har haft sista ordet. Utifrån detta går det att diskutera om materialen hade framfört andra beskrivningar om det var producerat helt utan personer med IF eller om det var skrivet enbart av personer med IF.

Något som tydliggörs i analysen är den skilda uppfattningen kring personer med IF, å ena sidan som sårbara och i behov av skydd, vilken tidigare forskning framhåller och å andra sidan som kapabla att själva bestämma vad som är bäst, vilket materialen framhåller. Detta kan tolkas som att det finns en diskrepans mellan hur materialen önskar att verkligheten skulle se ut och den faktiska verkligheten. Analysen visar som tidigare nämnt på acceptans och inkluderande, men framhåller dock i första temat vissa avgränsningar vid situationer som inte är helt socialt accepterade. Även om materialen genomgående framhåller ett styrkeperspektiv och tron på individen som duglig utgår ändå materialen stundvis från ett skyddande perspektiv utifrån samhälleliga föreställningar, vilket begränsar sex och relationer för personer med IF.

Styrkeperspektivet har identifierats flertalet gånger under analysprocessen, vars syfte är att verka möjliggörande för personer med IF genom att sex och relationer beskrivs vara något som personen är kapabel till. Däremot går det att diskutera om det applicerade styrkeperspektivet och överlämnandet av ansvar ibland lämnar personer med IF ensamma i att själva navigera i områden som kan vara svårbegripliga. Ibland hade det kanske kunnat öka personer med IF:s möjlighet till sex om det fanns sätt att få hjälp med att exempelvis avläsa signaler. Analysen visar som sagt att de analyserade materialen övervägande har en främjande hållning till sex och relationer och att detta förhållningssätt bör nyttjas av de som arbetar med personer med IF för att möjliggöra en friare sexualitet. Materialens positiva förhållningssätt går i linje med vad Wickström, Larsson och Höglunds (2020) framhåller i sin forskning att personal som arbetar med frågor om SRHR och sexualitet upplever sig mer accepterande för sex och sexualitet än de som inte arbetar med dessa frågor. Detta kan ses som en självklarhet, men visar också på en stor kunskapslucka bland personer som inte jobbar med SRHR och sexualitet. Materialen kan följaktligen vara del av att skapa ett mer accepterande klimat och möjliggöra igenkänning av olika sexualiteter i vardagen, även till de personer som inte aktivt arbetar med dessa frågor.

Som nämndes i förförståelsen har båda uppsatsförfattarna upplevt bristande sexualundervisning under skolgången och material likt det som analyserats skulle vara behjälpligt för att skapa förståelse och ett mer accepterande klimat kring ämnena även för personer utan IF. Med tanke på att sexualundervisning i både

skola och anpassad skola under hösten 2022 har genomgått en förändring och bytt namn till *sexualitet, relationer och samtycke* (Skolverket 2022) impliceras att det existerar efterfrågan på kunskap kring dessa ämnen. Denna studie kan bidra med att visa vilket material som är användbart men även visa på att det är viktigt att vara vaksam på att materialen trots allt kan inverka begränsande i viss mån och att det kan behövas diskuteras mer utförligt i undervisning.

Däremot gäller det att materialen används för att det främjande förhållningssättet som framkommer i studien ska bli verklighet. Därför hade det varit intressant att vidare undersöka hur materialen har nått ut och i vilken utsträckning det används på olika arbetsplatser, samt i olika delar av Sverige. Det hade även varit spännande att undersöka om det finns skillnad mellan hur materialen presenterar att undervisning bör vara och hur undervisningen faktiskt går till, huruvida undervisningen faktiskt blir lika könsneutral och normkritisk som i materialen. Det hade också varit intressant att undersöka ifall individer som tar del av materialen upplever att de får en mer accepterande syn på sig själva, på andra och sina möjligheter, samt ifall kön får betydelse för upplevelsen. Dessutom hade det varit intressant att göra en jämförelsestudie för att undersöka om förhållningssättet mellan material som är riktat till personer med IF och utan IF är olika eller om målgruppen är avgörande för förhållningssättet som framkom i analysen.

Genomgående framförs det i analysen att allt material är normkritiskt, även fast normativa ordval några enstaka gånger kan identifieras. Dock upplevs det inte behöva påverka graden av inkludering, för att anföra ett inkluderande förhållningssätt behöver också det normativa inkluderas. Fortsättningsvis går det att utläsa från analysen av materialen att det följer de lagstiftningar som berör individer med IF och deras sexualitet. Det är även tydligt i analysen att materialen tar ställning emot andra som begränsar personer med IF:s sexuella uttryck, då friheten att välja sin sexualitet är en mänsklig rättighet. Att leva som andra innefattar möjligheten att välja fritt enligt LSS-lagstiftning (SFS 1993:387), vilket tydliggörs genom andra temat i analysen. Resultatet av analysen visar att valmöjlighet inte handlar om vad Engwall (2004) framhåller som den historiska synen på att det normala innefattar äktenskap, utan att vara som andra innebär att få information och kunskap för att utifrån det välja vad en vill göra.

Löfgren-Mårtenson (2005) skriver att anhöriga ofta anhåller en restriktivare syn på sexualiteter och att personal präglas av denna syn då de vill vara anhöriga till lags. Wit, Van Oorsouw och Embregts (2021) skriver i sin forskning att brukare kunde uppleva sig behöva godkännande för att ingå i relationer med andra, speciellt från anhöriga. Detta visar på hur stort inflytande anhöriga har. Även om materialen används som tänkt av personal spelar det kanske inte någon roll för personer med IF, om anhöriga ändå får sista ordet? Frågan blir om materialen får den verkan som tänkt, om inte anhöriga tar del av samma sorts material. Nästkommande fråga blir hur överlämnandet av information till anhöriga faktiskt skulle fungera i praktiken. Vissa delar av materialen riktas till att individer med IF specifikt ska sätta gränser mot personal och anhöriga, gränser som kan vara svåra att sätta upp mot sina stödpersoner. För vad kan en 15-åring göra om dess anhöriga inte tillåter sex och inte heller har möjlighet att ta sig runt i samhället som andra?

Däremot är det inte heller enbart upp till anhöriga att bli mer accepterande, som Olayinka Oloidi, Northway och Prince (2020) samt Wickström, Larsson och Höglund (2020) påvisar i sin forskning, utan samhällets uppfattning om personer med IF påverkar personalens förhållningssätt. Även fast analysen visar att materialen accepterar och förespråkar olika sexuella uttryck når det möjligen inte ut till samhället i stort, vilket skapar en fundering kring om det accepterande förhållningssättet som analysen av materialen visar faktiskt påverkar verksamheterna alls. Möjligen om det som står i analyserade materialen överförs till de organisationspolicys som beskrivs saknas i Wickström, Larsson och Höglunds (2020) forskning för att få mandat att agera utefter mänskliga rättigheter utan risk för anhörigas klagan, hade det kanske fått större genomslag.

Avslutningsvis, vilket även framkommer i inledningen av studien, är sex, relationer och samtycke bland personer med IF ett svårnavigerat område. Som analysen har konstaterat är det av största vikt att informera kring ämnena för att fylla den existerande kunskapslucka som framhålls av tidigare forskning bland personer med IF, men också av personer i deras närhet. Det går inte att poängtera nog hur viktiga dessa ämnen är för att skapa ett mer inkluderande samhälle och för att motverka att okunskap leder till övergrepp, vilket Campbell, Löfgren-Mårtenson och Santinele Martino (2020) visar i sin forskning ofta är anledning till

övergrepp. Att inta ett styrkeperspektiv som de analyserade dokumenten gör är ett nytt sätt att informera kring ämnena på, vilket förhoppningsvis kan ge större slagkraft än vad det skyddande perspektivet gjort hittills, då personer med IF historiskt har varit och fortfarande är överrepresenterade i statistik gällande övergrepp (Funktionsrätt 2021).

Referenslista

American Psychiatric Association. (2014). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM-5 (R))*. 5. uppl., VA: American Psychiatric Association Publishing.

Barron, K. (2004). Genus och funktionshinder. I Barron K (red.). *Genus och funktionshinder*. Lund: Studentlitteratur AB. ss. 15–47.

Barlebo Wenneberg, S. (2012). Socialkonstruktivism - positioner, problem och perspektiv. Stockholm: Liber AB.

Bryman, A. (2018). *Samhällsvetenskapliga metoder* 4. uppl., Malmö: Liber.

Campbell, M., Löfgren-Mårtenson, L. & Santinele Martino, A. (2020). Crippling sex education. *Sex education*. 20(4). ss. 361–365.

<https://doi.org/10.1080/14681811.2020.1749470>

Deffew, A., Coughlan, B., Burke, T. & Rogers, E. (2022). Staff member`s views and attitudes to supporting people with an intellectual Disability: A multi-method investigation of intimate relationships and sexuality. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 35(4), ss. 1048-1058. doi:10.1111/jar.12897

Denscombe, M. (2018). *Forskningshandboken: för småskaliga forskningsprojekt inom samhällsvetenskaperna*. 4. uppl., Lund: Studentlitteratur AB.

Engwall, K. (2004). Sinnesslöa kvinnor och sexualiteten i ett historiskt perspektiv. I Barron K (red.). *Genus och funktionshinder*. Lund: Studentlitteratur AB. ss. 53–79.

Folkhälsomyndigheten (2020). *Nationell strategi för sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter (SRHR)*. Stockholm: Folkhälsomyndigheten.

<https://www.folkhalsomyndigheten.se/contentassets/0d489b0821164e949c03e6e2a3a7e6cc/nationell-strategi-sexuell-reproduktiv-halsa-rattigheter.pdf>

Folkhälsomyndigheten (2023). *Sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter (SRHR)*.

<https://www.folkhalsomyndigheten.se/livsvillkor-levnadsvanor/sexuell-halsa-hivprevention/sexuell-och-reproduktiv-halsa-och-rattigheter/> [2023-02-28]

Foucault, M. (2002). *Sexualitetens historia. Band 1. Viljan att veta*. Göteborg: Daidalos.

Funktionsrätt Sverige (2021). *Press: Ny undersökning: Personer med funktionsnedsättning mer utsatta för sexuellt våld*. <https://funktionsratt.se/press-ny-undersokning-personer-med-funktionsnedsattning-mer-utsatta-for-sexuellt-vald/>

[2023-03-03]

- Gagnon, J. H., & Simon, W. (2002). *Sexual Conduct. The Social Source of Human sexuality*. 2. uppl., Chicago: Aldine Pub. Co.
- Goffman, E. (2014). *Stigma: den avvikandes roll och identitet*. 4. uppl. Lund: Studentlitteratur AB.
- Healy, K. (2022). *Social work theories in context, Creating frameworks for practice*. 3. uppl., London: Bloomsbury Academic.
- Järvinen, M. (2013). Ett maktperspektiv på mötet mellan klient och system. I Meeuwisse, A. & Swärd, H. (red.). *Perspektiv på sociala problem*. 2. uppl., Stockholm: Natur & kultur. ss. 281–300.
- Lindqvist, R. (2021). *Socialvetenskapliga perspektiv på funktionshinder*. Lund: Studentlitteratur AB.
- Lundman, B. & Hällgren Graneheim, U. (2017). Kvalitativ innehållsanalys. I Höglund Nielsen, B. & Granskär, M. (red.). *Tillämpad kvalitativ forskning inom hälso-och sjukvård*. 3. uppl., Lund: Studentlitteratur AB. ss. 219–233
- Löfgren-Mårtenson, L. (2005). "Får jag lov?" Om sexualitet och kärlek i den nya generationen unga med utvecklingsstörning. Lund: Studentlitteratur AB.
- Löfgren-Mårtenson, L. (2009). *Hur gör man?: om sex- och samlevnadskunskap i särskolan*. Varberg: Argument.
- Löfgren-Mårtensson, L., (2009). The Invisibility of Young Homosexual Women and Men with Intellectual Disabilities. *Sexuality and disability*, 27(1), ss. 21-26.
doi:10.1007/s11195-008-9101-0
- Löfgren-Mårtensson, L. (2011). "I Want to Do it Right!" A Pilot Study of Swedish Sex Education and Young People with Intellectual Disabilities. *Sexuality and disability*. 30(2), ss. 209-225. doi:10.1007/s11195-011-9239-z
- Löfgren-Mårtenson, L. (2013). *Sexualitet*. Malmö: Liber AB.
- Meeuwisse, A. & Swärd, H. (2013). Vad är ett socialt problem? I Meeuwisse, A. & Swärd, H. (red.). *Perspektiv på sociala problem*. 2. uppl., Stockholm: Natur & kultur. ss.23–55.
- Nationalencyklopedin (2023). *Sociala problem*.
<http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/sociala-problem> [2023-03-20]
- Nilsson, R. (2008). *Foucault en introduktion*. Malmö: Égalité

- Olayinka Oloidi, E., Northway, R. & Prince, J. (2022). 'People with intellectual disabilities living in the communities is bad enough let alone...having sex': Exploring societal influence on social care workers' attitudes, beliefs and behaviours towards support for personal and sexual relationship needs. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 35 (4) ss.1047–1048. doi:10.1111/jar.12839
- Olsson, I. (2004). Synen på avvikelser. I Förhammar, S. & C.Nelson, M. (red.). *Funktionshinder i ett historiskt perspektiv*. Lund: Studentlitteratur AB. ss. 87–10.
- Retznik, L., Wienholz, S., Höltermann, A., Conrad, I. & Riedel-Heller, S. G. (2022). Young People with Intellectual Disability and Their Experiences with Intimate Relationships: a Follow-up Analysis of Parents' and Caregivers' Perspectives. *Sexuality and Disability*, 40(2), ss. 299–314. doi:10.1007/s11195-021-09721-z
- Scheff, T.J. & Starrin, B. (2013). Ett emotionssociologiskt perspektiv på sociala problem: skam och utsatthet. I Meeuwisse, A. & Swärd, H. (red.). *Perspektiv på sociala problem*. 2. uppl., Stockholm: Natur & kultur. ss. 186–200.
- SFS 1962:700. *Brottsbalken*. Stockholm: Justitiedepartementet.
- SFS 1993:387. *Lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade*. Stockholm: Socialdepartementet.
- Skolverket (2022). *Sexualitet, samtycke och relationer i undervisningen*.
<https://www.skolverket.se/skolutveckling/inspiration-och-stod-i-arbetet/stod-i-arbetet/sexualitet-samtycke-och-relationer-i-undervisningen> [2023-03-07]
- Socialdepartementet (2008). *Konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning*. Stockholm: Regeringskansliet.
<https://www.regeringen.se/globalassets/regeringen/dokument/socialdepartementet/funktionshinder/konvention-om-rattigheter-for-personer-med-funktionshinder-a4-webboptimerad.pdf>
- Socialstyrelsen (2018). *Bostad med särskild service för vuxna enligt LSS*. Stockholm: Socialstyrelsen. <https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/handbocker/2018-6-12.pdf>
- Socialstyrelsens termbank (2007). *Funktionshinder*
<https://termbank.socialstyrelsen.se/?TermId=818&SrcLang=sv> [2023-02-28]
- Socialstyrelsens termbank (2007). *Funktionsvariation*
<https://termbank.socialstyrelsen.se/?TermId=812&SrcLang=sv> [2023-02-28]

Socialstyrelsens termbank (2023). *Socialstyrelsens termbank*.

<https://termbank.socialstyrelsen.se/#results> [2023-02-28]

SOSFS 2014:2. *Kunskaper hos personal som ger stöd, service eller omsorg enligt SoL och LSS till personer med funktionsnedsättning*. Stockholm: Socialstyrelsen.

SPSM (2022). *Anpassningar i skolan*. <https://www.spsm.se/stod/elevsidor/dina-rattigheter/anpassningar/> [2023-03-07]

Svensson, K. (2007). Normer, normalitet och normalisering. I Svensson, K. (red.). *Normer och normalitet i socialt arbete*. Lund: Studentlitteratur AB. ss.17–32.

Wickström, M., Larsson, M. & Höglund, B. (2020). How can sexual and reproductive health and rights be enhanced for young people with intellectual disability? – focus group interviews with staff. *Reproductive Health*, 17(86), ss. 1-10. doi:10.1186/s12978-020-00928-5

Wit, W., van Oorsouw, W. M. W. J. & Embregts, P. J. C. M. (2021). Attitudes towards sexuality and related caregiverof people with intellectual disabilities: A systematic review on the perspectives of people with intellectual disabilities. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*. 35(1), ss. 75-87. doi:10.1111/jar.12928

Wolanik Boström, K. & Ölander, M. (2019). Etiska dilemman i forskning om en sårbar elit. I Kalman, H. & Lövgren, V. (red.). *Etiska dilemman, forskningsdeltagande, samtycke och utsatthet*. 2. uppl., Malmö: Gleerups utbildning AB. ss. 89–102.

World Health Organization (2006). *The world health report : 2006 : working together for health*. World Health Organization. <https://apps.who.int/iris/handle/10665/43432>

Bilaga 1

Referenser från det analyserade materialet

Malmö Stad (2015). *Fråga, lyssna, var intresserad! En vägledning om sexualitet, känslor och bemötande för dig som arbetar i en LSS-verksamhet*. Malmö: Sociala resursförvaltningen.

<https://malmo.se/download/18.70e8cf0b1611e2cb0cfbc9bd/1517479054822/Fr%C3%A5ga,%20lyssna,%20var%20intresserad%20-%20En%20v%C3%A4gledning%20om%20sexualitet,%20k%C3%A4nslor%20och%20bem%C3%B6tande%20f%C3%B6r%20dig%20som%20arbetar%20i%20en%20LSS-verksamhet.pdf>

Sexbyrån (2013). *Sexbyrån lärarhandledning*.

https://www.ur.se/mb/pdf/handledningar/213000-213999/213018-2_Lararhandledning_Sexbyran_212085.pdf

RFSU Malmö (2017). *Sex För Alla Metoder, bilder och tips för en tillgänglig sexualundervisning*. <https://www.rfsu.se/globalassets/lokalforeningar/malmo/handbok-sex-for-alla-.pdf>

RFSU Malmö (2022). *Sexualupplysning för alla, ett metodmaterial*.

<https://www.rfsu.se/globalassets/lokalforeningar/malmo/rfsu-malmo-materialbank/sufa-metodmaterial.pdf>

RFSU Malmö (2021). *Dejtingkursen nån för alla av sex för alla*.

<https://www.rfsu.se/globalassets/lokalforeningar/malmo/dejtingkurs-nan-for-alla-220204.pdf>

Simonsson, N., Vrba, Z., (2016). *Privatliv, handledning*. Privatliv är en app om kroppen, känslor, relationer och sex. https://www.mittprivatliv.se/pdf/privatliv_handledning.pdf

Privatliv (2016). <https://www.mittprivatliv.se> [2023-03-07]

Skolverket (2021). *Sex- och samlevnadsundervisning i grund- och gymnasiesärskolan Jämställdhet, sexualitet och relationer i ämnesundervisningen i grundsärskolan årskurs 1–9 och gymnasiesärskolan*. Stockholm: Skolverket.

<https://www.skolverket.se/download/18.5a061df817791f8257bce6/1614339183617/pdf7810.pdf?fbclid=IwAR1YIHQjDXCjFtziRYr7fa3PjXRilpIQHVkMKaEKNZmIf9FWGwwmoUTCrW0>